

Original scientific paper

UDC 323.174(292.57)
<https://doi.org/10.2298/GSGD2401141G>

Received: July 19, 2023

Corrected: August 11, 2023

Accepted: September 07, 2023

Dejana Gajinov^{1*}

* The Moscow Academy of Economics and Law, Moscow, Russian Federation

ECONOMIC INTEGRATION PROCESSES IN EAST ASIA - RESULTS, OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Abstract: The East Asian region is a major global economic player, given its economic size and potential. As such, regional economic integration of East Asia could be considered as an important building bloc towards integration of the Asia Pacific region. East Asia has made significant progress in creating institutions for closer cooperation and integration. East Asian regional production networks are the most integrated in the world, and regional financial initiatives have taken off. Grippled by this wave of regionalism, the East Asian economies have expedited further liberalization process and have started unmarked trade liberalization strategies, enhanced economic cooperation, and negotiating on currency union. Since 1997, East Asian regionalism seems to have progressed and an East Asian Community is just around the corner. This paper is a study which presents the realities that East Asian regionalism is still lap-sided: economic regionalism is highly developed, while other key components (regional financial integration, education collaboration, and a regional political framework) are developing at a slower rate, stagnating, and/or regressing. It aims to present the reality of East Asian regionalism, provoke awareness of false perspectives, and present a recommendation towards a balanced and more sustainable East Asian integration.

Key words: East Asia, Asia-Pacific, regionalism, regional integration, regionalization

---

¹ dgajinov@yahoo.com (corresponding author)
Dejana Gajinov (<https://orcid.org/0000-0002-7143-7192>)

Introduction

In the East Asia (EA) region, regional economic integration began as a market-driven integration process and later developed into a formal economic integration initiative, epitomized by the rise of free trade agreements in the region. The geographic scope has also expanded, making the EA region the basis of Asia-Pacific regional cooperation and integration efforts.

The strong expansion of trade, investment and other economic ties between the economies within the EA region (and the APAC region) was one of the crucial factors of the extraordinary growth of the Asian newly industrialized countries (NICs) during the last decades of the 20th century and beyond. It should be emphasized that, as pointed out by Crawford and Okita (2014), this expansion occurred even without a formal regional institutional framework. Rapid economic growth in Asia and the growing openness of the region's economies to trade and investment were the main factors behind this growing interdependence. This phenomenon reflects what Tinbergen (1995) calls *negative integration*, that is, integration caused by the removal of discriminatory and restrictive institutions in favor of more liberal economic transactions.

The economic definition of the *EA region* usually includes the economies of Northeast Asia (NEA): Japan, Republic of Korea and Taiwan, but more recently China, as well as the countries of Southeast Asia (SEA), which include Indonesia, Malaysia, the Philippines, Singapore, Thailand, Vietnam, Laos, Cambodia, Brunei, Myanmar and East Timor. The term *Asia-Pacific (APAC) region* includes, in addition to the countries of the EA region also the USA, Canada, Australia, New Zealand, countries of Latin America (LATAM) whose coasts open to the Pacific, Russia, as well as all the smaller countries bordering the Pacific Ocean. Starting from a widely understood definition of the Pacific Basin, which consists of the countries of the Asian and American continents whose coasts are located on the Pacific, it should be emphasized that it is an area of more than 65 million km² and a market consisting of half of the world's population (Gajinov, 1997).

The lack of intra-regional economic cooperation in the EA region in the past is not surprising, due to significant differences between these countries in terms of national history, culture, economic development strategy, economic system and level of economic development. Analysts also highlight the great differences between the countries of NEA and the countries of SEA, calling them the *digital divide* and the *development divide*. However, the main obstacle to closer economic integration among the EA countries can be primarily attributed to political factors, because these economies have always been extremely economically interdependent and closely related. In the middle of the 20th century, there was a noticeable tendency towards the conversion of various economic systems and development strategies. However, the most important cohesive factor is the emergence of regionalism or trade blocs.

With the outbreak of the First World War, the unprecedented period of world economic integration (1860-1913) definitely ended and the period of dominance of protectionist policies began. Intensifying regionalism tends to redirect international trade and investment. The USA has changed its trade philosophy from *free trade* to *fair trade*. Okuda (1994) points to the American tendency towards unilateralism and disguised discriminatory trade pacts (*pluri-bilateralism*). Pearson emphasizes that Asian countries are particularly affected by these developments.

In the case of Asia, some authors argue that an East Asian trade bloc similar to the European Union (EU) and the United States-Mexico-Canada Agreement (USMCA), but *silent* one, has already been achieved, while other authors see a number of opposing factors working against the development of a bloc equivalent to the EU and the USMCA.

In the countries of the EA region, there have been several initiatives regarding financial cooperation, but to date the most important agreements have been achieved in the real sector. Perhaps this is due to the *natural* sequence of economic integration or the fact that the real sector is in practice the easiest to negotiate and less problematic due to *violations* of national sovereignty. In any case, the region has been far more active in terms of real integration than monetary integration, but there is interest in engaging in both. This makes it somewhat unique. How this process will unfold will be important not only for the region, but also, given its size, for the entire world economy.

Among the factors that limit closer integration of EA, the position of Japan and the enormous size of China should be mentioned above all. To fully integrate Japan *into the economy of the EA region* would require significant changes in the functioning of the Japanese economy. At the moment, Japan is a huge exporter and source of foreign direct investment (FDI) in EA, but there are very few flows in the opposite direction. The next obstacle to a fully integrated economy of the region is the sheer size of China. Any integration between China and the rest of the region must necessarily be asymmetrical. In addition, there is caution in the EA region to avoid arrangements that could benefit any of the regional powers such as Japan, China, R. Korea, Taiwan or ASEAN.

APAC region countries, as Fujioka (2010) points out, resist protectionism and advocate a liberal trade system at the global level. Measures involving increased openness on a multi-lateral basis can do much to encourage intra-regional trade. Such an *evolutionary approach* would allow the various groups - ASEAN Free Trade Area (AFTA), USMCA and Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) - to coexist with minimal negative effects or conflicts. Applied to APEC, it would be more accurate to adopt the notion of *evolutionary integration* to illuminate the more natural processes through which integration occurs. Evolutionary integration refers to the comprehensive assessment of bilateral, plurilateral and multilateral initiatives, including both economic cooperation led by the private sector, as well as processes encouraged by the economic policy of the state (Gajinov, 2002). However, evolutionary integration is much more difficult to promote, since it involves changes in domestic economic policy. The disparities between the countries of the APAC region provide an argument against the establishment of a formal integration group, that is, economic cooperation should be encouraged with a *step-by-step* approach.

At the end of the first decade of the 21st century, 2 paths towards regional integration emerged in the APAC region: one *Asian*, based on ASEAN and the other, *trans-Pacific*, based first on the Trans-Pacific Partnership Agreement (TPP), and then on the Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP). The two paths had similarities and differences, advantages and disadvantages.

While the multilateral integration process of the World Trade Organization (WTO) is facing serious difficulties, regional economic integration is getting an opportunity to flourish. Economic cooperation is stronger in the APAC region. The Regional Comprehensive Economic Partnership Agreement (RCEP) and CPTPP were signed and entered into force.

Regional economic integration is represented by an increasing number of bilateral and multilateral agreements on free trade between member countries of various groups. The Asian Development Bank (ADB) points out that in 2000 in the EA region, only 3 free trade agreements were in force: one was under negotiation, while three more were under preparation. These figures increased tenfold in nine years: by 2009, 37 free trade agreements were in force, while 72 are in the preparatory stages. By the middle of 2013, as many as 223 free trade agreements were signed between the economies of the APAC region, of which 150 are in force, and the rest are in various stages of negotiation. There is a clear preference for bilateral agreements, of which 118 were signed in the same period. Also, there are 15 plurilateral trade agreements with an average of 8.1 countries per agreement (the largest number of members is 15). Most plurilateral agreements are subregional.

It should be noted that the unprecedented multiplication of free trade agreements illustrates the region's need to expand trade in the absence of the Doha agreement. Nevertheless, this proliferation of bilateral (and other) agreements contributes to their multiple overlapping, i.e. the appearance of the *spaghetti bowl* phenomenon.

More than half of all trade agreements in force between APAC region economies refer to free trade zones for trade in goods, while almost 30% involve free trade in both goods and services. Only 2% of all agreements are customs unions. Countries are becoming more creative in their efforts to give their agreements different names instead of *free trade agreement* (FTA). As a result, many agreements are referred to as *economic* and/or *comprehensive partnership* agreements, which should indicate an intention to engage in closer and broader integration. However, the current pace of liberalization remains slow and coverage low. The average term for customs liberalization is 5 to 7 years among the less economically developed countries (LEDCs) and 10 years for the least developed member countries.

Several free trade agreements use a negative list for trade exclusions, and just a few include a positive list; there are also cases where tariff elimination differs for each partner country, as in the case of ASEAN + 1 FTA with China, Republic of Korea or Japan. Tariff preferences vary by product and free trade agreement. There are different rules of origin (RoO) and administrative systems for each FTA and their respective product (Kawai & Wignaraja, 2009).

Some authors believe that such chaotic arrangements complicate the entire trade process and economic integration in general, by increasing transaction costs. Mattoo (2020) points out that since trade barriers in Asia are already relatively low, the benefit of further reducing barriers in a single market is small.

East Asian regionalism has evolved from *old* regionalisms to *new* regionalisms. The former focused on security and/or economy limited by geography and national states as actors, while the latter included diverse actors, without borders (Ravenhill, 2001, 2009; Robertson, 2008). Despite all the challenges of East Asian regionalism, political frameworks are established, regional production networks are considered the most integrated in the world, and regional financial initiatives are on the rise.

Several studies have found that the gains from regional integration range from traditional economic gains to non-traditional gains. Traditional gains include increased trade, investment, and increased profits derived from competition. Non-traditional gains are even more attractive, because they are seen as a mechanism for achieving domestic reforms, signaling the orientation of economic policy, establishing networks and connec-

tions with other countries to jointly solve regional issues, and to strengthen bargaining power in international negotiations (Van Niekerk, 2005).

The realization of the goals of East Asian regional integration is still far away: either in the economic, sociocultural or political sense. He (2004) and Inoguchi (2011) highlight a number of key challenges to East Asian regionalism: multiple frameworks, cultural diversity, intra-regional conflicts and economies that are more globally than regionally integrated, etc. Furthermore, the strong economic focus on economic regionalism has resulted in a misguided development of East Asian regionalism at the expense of sociocultural and political regional development.

What is certain is that economic ties within the EA and APAC regions will certainly become even closer due to the combined impact of trade and investment. Other results are still uncertain.

Methodology

Methods of comparison, analysis, synthesis, induction and deduction and the method of statistical analysis, tabular and other methods of text illustration, historical method, method of generalization and specialization, etc. were used in this work. The following statistical databases were used: ASEAN Finance and Macro-economic Surveillance Unit Database, ASEAN Merchandise Trade Statistics Database, ASEAN Foreign Direct Investment Statistics Database, APEC in Charts, Policy Support Unit, 2019, APEC Secretariat. Outcomes and Outlook 2021-2022, Singapore; UN World Population Prospects 2022; WTO Trade Organization Data 2022, Bank's World Development Indicators 2019, Design of Trade Agreements (DESTA) (Dur et al., 2014), data on investment contracts (EDIT) (Alschner et al., 2021), Asia-Pacific Trade and Investment Report 2015.

Results

Intra-regional trade

An important dimension for understanding the extraordinary economic transformation of Asian NICs is the huge increase in intra-regional trade in the EA region, and in particular, the large increase in intra-regional trade in the APAC region. In the APAC region, individual economies achieve about 50% of their foreign trade with other economies in the region. There is a similarly high intensity of trade within and between each of the 3 subregions of the APAC region: Northeast Asia, Southeast Asia, and the Southwest Pacific.

In the early post-war period, North America participated with 50% of the world's GNP, and EA with only a few percent. In the early 1960s, the North American share was about 40%, while the EA share increased to 9%, and in the early 1980s, the North American share fell to 27%, whereas the EA share more than doubled to 19%. These trends continued and EA contributed as much to world GDP as North America, with these two regions contributing over 50% of world production. Today, in 2023 Africa contributes with 4%, Europe with 7.1%, Middle East with 7.8%, Western Hemisphere (USA, Canada, Australia, N. Zealand) with 13.7% and Asia with 67.4%.

Intra-regional trade of EA and intra-regional trade in the APAC region have grown faster than world trade since the beginning of the 70s. In this sense, the supremacy of the transpacific in relation to the transatlantic trade should be emphasized.

According to Watanabe (1997), the share of the EA region in total world exports has grown consistently from 7.4% in 1980 to 9.9% in 1985, 12.3% in 1990 and 17.0% in 1994, while Nakao states somewhat different figures: 7.6% in 1980 and 18.2% in 1994. The expansion of exports was accompanied by an increase in imports. The share of the EA region in total world imports has increased from 7.6% in 1980 to 9.9% in 1985, 12.4% in 1990 and 17.9% in 1994 while Nakao states somewhat different figures: 8.2% in 1980 and 27.7% in 1994. According to United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP) data (2021/22), the EA region accounted for 21% of world exports and 19% of world imports in 2010, and 24.6% and 23.8%, respectively, in 2021. Thus, while EA rapidly growing exports, supported by the development of its manufacturing base, intensified international competition, its growing imports created demand that supported world economic growth.

On the other hand, the participation of the EA region in the total trade of the APAC region remained relatively stable in the period 2005-2010: export decreased slightly from 59% to 58%, while import remained at the level of 58%.

The data also show that there is a noticeable increase in intra-regional trade (from 21.2% in 1980 to 31% in 1986 and 43% of total Asian trade in 1995). The share of intra-regional trade of the EA region reached as much as 58.5% in 2020, only to drop to 40% in 2021 due to the COVID epidemic. The total intra-regional trade of EA increased from 0.56 tn. USD in 1990 to 1.5 tn. USD in 2013. This intra-Asian trade cloister is the fastest growing trade area in the world.

The APAC region is the most dynamic region in the world economy today, because it dominates the expansion of the world interregional trade. In the 1980s, the volume of trans-Pacific trade surpassed the volume of trans-Atlantic trade for the first time, marking the beginning of the Pacific Era. During the period of 1965 to 1987, the participation of the APAC region in the world trade increased from 30% to close to 37%. According to ESCAP data, in 2012 the APAC region participated with 37% in the world merchandise exports and 36% in the world merchandise imports, while its participation in the world trade in services increased from 21% in 2002 to 28% in 2012. The participation of the APAC region in world merchandise exports decreased from 41% to 36.8% in 2021 in relation to 2020 and from 41.5% to 37.1% in goods imports, respectively (ESCAP 2021/22).

The expansion of intra-regional trade in the APAC region is evidenced by its absolute level (USD 0.8 tn. in 1990, USD 1.6 tn. in 2000, USD 5.6 tn. in 2010 and USD 6.9 tn. in 2012), as well as the growth of its share in the total trade of this region (34% in 1986, 45% in 1990, 56% in 2011 and 58.5% in 2020). According to ESCAP data, intra-regional exports are expected to grow from USD 3.1 tn. to USD 6.3 tn. in 2016 (ESCAP 2021/22).

There is enormous potential for intra-regional trade growth of the APAC region based on differences in relative endowments of natural resources, labor and capital that suggest great complementarity between Australasia and North America on the one hand and EA, particularly Japan and EA NICs, on the other.

Regional financial integration

Asian financial crisis 1997/98, facilitated the beginning of East Asian financial integration. EA countries have realized that they are dependent on global capital flows and financial shocks, and that they urgently need regional cooperation and integration to create stability in the region, which includes the establishment of a regional financial market. Various regional financial initiatives have been launched including Chiang Mai Initiative (CMI) in 2000, Asian Bond

Market Initiative (ABMI) in 2003, Asian Bond Funds (ABF) in 2003. and Chiang Mai Multi-lateralization Initiative (CMIM) in 2009, directed towards the development of the East Asian financial market (Henning 2002, 2009), (Hyun & Jang 2008). Then, in 2011, the ASEAN + 3 (ASEAN Plus Three (APT)) Macroeconomic Research Office (AMRO) was established to complement the initiatives mentioned above. AMRO contributes to regional risk management and rapid implementation of corrective measures in APT countries.

The CMI formed a series of bilateral currency exchange agreements, which eventually evolved into the CMIM, a multilateral currency swap arrangement among APT member countries with an initial reserve fund of USD 120 tn. in 2010. (increased by USD 240 tn. in 2012). AMRO's key role is to support CMIM and the region's need for self-sufficiency and short-term liquidity funding. Moreover, the finance ministries of the APT countries established the ABMI to develop an efficient and liquid bond market (in local currency) with the aim of channeling Asian savings for Asian investments. ABMI is also aimed at reducing the financial immaturity of the region which was considered the cause of the Asian financial crisis.

The ABF, on the other hand, was established at a meeting of the executive directors of the central banks of the EA and APAC regions, and is made up of the central banks of eleven East Asian countries and is managed by the Bank for International Settlements (BIS). Although it was launched in 2003, ABF was successfully implemented only in 2011.

Association of Southeast Asian Nations – ASEAN

ASEAN, created in 1967, is so far the most successful Asian scheme of integration and cooperation.

Table 1. ASEAN: selected indicators, 2020/21

Country	Land Area	Population	Population density	Annual population growth	GDP at current price	GDP p/c at current price	Trade in goods			FDI Inflows
							Export (bil. USD)	Import (bil. USD)	Total (bil. USD)	
	(km ²)	(000)	(Persons per sq km)	(%)	(bil. USD)	(USD)				(bil. USD)
Brunei Darussalam	5,270	430	75	-5.2	13.93	32.38	11.46	7.23	18.69	0.21
Cambodia	176,520	16,592.10	92	1.6	27.17	1.6	16.95	25.49	42.44	3.48
Indonesia	1,877,519	272,248.40	142	0.8	1,185.80	4,347	231.61	196.19	427.80	20.08
Laos	230,800	7,337.80	31	1.1	19.64	2,693	7.70	5.89	13.59	1.07
Malaysia	328,550	32,576.30	99	0.4	372.77	11,399	299.34	238.17	537.50	11.59
Myanmar	652,670	55,295.00	82	0.9	72.86	1,314	14.18	14.31	28.47	1.01
Philippines	298,170	110,198.00	367	1.4	393.61	3,553	67.93	134.01	201.94	12.41
Singapore	718	5,453.60	7,485	-4.1	394.58	72,399	456.81	406.04	862.85	99.06
Thailand	510,890	65,213.00	127	-0.3	505.89	7,645	271.32	269.01	540.32	14.64
Vietnam	313,429	98,506.20	297	0.9	361.96	3,674.40	335.79	330.75	666.55	15.66
ASEAN	4,394,536	663,850.30	148	0.8	3,348.18	5,024	1,713.05	1,627.08	3,340.12	179.22

Note: De facto ASEAN has 10 members who have signed a legally binding document - the ASEAN Charter. In 2022 East Timor is accepted in principle as the eleventh member, but its full membership is still not fully formalized.

Source: ASEAN Finance and Macro-economic Surveillance Unit Database, ASEAN Merchandise Trade Statistics Database, ASEAN Foreign Direct Investment Statistics Database.

Today, there are still significant economic disparities between the original and new members. In Brunei and Singapore, the GDP p/c is 35,100, or 91,100 USD, respectively, while in Myanmar it is only 1,180 USD (2023).

CMI established a pool of foreign exchange reserves of ASEAN+3 members. The initiative has since matured and reached the level of a multilateral currency swap arrangement involving the US dollar. Although the economic effectiveness of the CMI is still a matter of debate, most analysts believe that the symbolic effect of the Initiative is of great value in boosting confidence in the liquidity of Asian banks. In 2012, the members agreed to increase reserves to 240 bil. USD, that is, over 1,100 bil. USD in 2023. Although only 20% of currently available funds can be used without being linked to International Monetary Fund (IMF) loans, concerns over the European debt crisis have fueled a discussion among ASEAN+3 members about increasing this percentage to 30% in 2012 and 40% in 2014.

In the domain of trade, in 1977 agreement on ASEAN Preferential Trading Arrangement (PTA) was signed. In 1976, the estimated value of intra-ASEAN imports on preferential terms was 47 bil. USD, which was less than 2% of total intra-ASEAN trade and slightly more than 12% of total imports.

After 1980, ASEAN leaders adopted a more serious approach to trade liberalization and instead of a voluntary *product-by-product* approach, adopted a more effective *comprehensive* approach. Initially, a uniform 20% tariff reduction was granted for more than 6,000 products with an intra-regional trade value of less than 50,000 USD. The *ceiling* was subsequently raised to 500,000 USD, then 1 mil. USD and 10 mil. USD in 1982. Finally, in 1984 ASEAN foreign ministers approved the application of 20% to 25% tariff reduction for all products with an import value of more than 10 mil. USD, which effectively removed the *ceiling*. As of June 1986, the PTA covered 12,647 products. Although successive increases in the *ceiling* allowed the PTA to cover more products without burdensome negotiations, a large *list of exceptions* (except for Singapore) continued to limit the expansion of intra-ASEAN trade. Products on the list of exceptions accounted for 25% of all products in the Philippines, 39% in Malaysia, 54% in Indonesia and 63% in Thailand. Furthermore, there was a general tendency for the percentage of exempted products to increase with the level of import value. Therefore, the *reform* of the PTA was undertaken in terms of the number of covered products (50% of the value or 90% of all products) and the amount of customs reduction (from 25% to 50%). The list of exceptions was limited to 10% of all products.

Before the establishment of ASEAN, the share of intra-regional trade in the total trade of the members was at a relatively low level (15% in 1950 and 21.7% in 1960). During the functioning of this economic association, intra-ASEAN trade experienced significant changes: expressed as a share in the total ASEAN trade in the period from 1967 to the beginning of the 70s, it ranged between 12% and 15%, so that in 1990 reached 18.5%.

In January 1992 a decision was made to establish the AFTA, whose strategic goal is to increase the competitive advantage of the ASEAN zone as a single production unit. AFTA entails the removal of tariff and non-tariff barriers to intra-ASEAN trade in industrial products, but excludes agricultural raw materials and services. The main mechanism of AFTA is the implementation of the *Common External Preferential Tariff* (CEPT), which until 2008 should range from 0 to 5%. On average, 87% of products were included in the CEPT scheme (74-98% for individual countries). CEPT was replaced in 2010 by the ASEAN Trade in Goods Agreement (ATIGA).

At the 5th ASEAN Summit in 1995 the Agenda on closer economic integration was adopted, which accelerated the deadline for the implementation of AFTA from the original 15 to 10 years and included agricultural raw materials in the CEPT scheme. Trade liberalization covered about 20% of the customs universe (in 1980, it was only 2%). As in 1992, CEPT divided products into 2 categories: *fast-track* products (reduction of tariffs until 2000) and *normal-track* products (reduction of tariffs until 2003). After the crisis of 1997-1998 ASEAN leaders shortened the deadline for reducing tariffs to 2002. The products that were temporarily excluded from the CEPT-AFTA Scheme were those that were on *the list of highly sensitive products*, and permanently those on *the list of general exceptions*.

From 1993 to 1997 the share of intra-regional trade in the total increased from 21% to 25%, that is, in absolute terms, from 43.3 bil. USD to 84.4 bil. USD. As Pangestu emphasizes, intra-ASEAN trade at the end of the 90s and the beginning of the 21st century still represented a small part of the total trade of each of the ASEAN countries, and a large part was attributed to Singapore's free trade.

A major turning point in the development of ASEAN occurred on January 1, 2002 when the first 6 members finally reduced tariffs to the level of 0-5% for more than 99% of products that were subjected to mutual trade, which led to the increase in intra-regional trade.

Newer ASEAN members (Cambodia, Laos, Myanmar and Vietnam) were not far behind in the implementation of CEPT obligations, as almost 80% of their products were transferred to the positive list. Of these products, about 66% were already subjected to tariffs ranging from 0 to 5%. Until 2006, Vietnam lowered tariffs for products on the positive list to no more than 5%, Laos and Myanmar did so in 2008, and Cambodia in 2010.

At the end of 2003 the customs duty for the entire bloc was lowered to 0% for 40.9% of tariff positions. However, since these products have a high share in intra-ASEAN trade (78.7%), this means that close to 80% of total intra-ASEAN imports in 2003 had completely eliminated customs duties. The average tariff rate in intra-ASEAN trade has been decreasing since 1993 when it was 12.76%, to 4.48% in 1999, reaching 2.3% in 2008, i.e. 0.20% in 2017.

According to ESCAP data, intra-ASEAN trade in 2012 reached the level of 1,595 bil. USD, which represents an increase compared to previous years: 202 bil. USD in 1990, 414 bil. USD in 2000, 500 bil. USD in 2010 and 630 bil. USD in 2019.

In 2010, intra-APT trade accounted for 51.5% of total ASEAN trade, with intra-ASEAN, China, Japan and Republic of Korea trade contributing with 24.5%, 11.6%, 10.5% and 4.9% to total ASEAN trade. Total ASEAN trade with the Plus Three countries amounted to 1.098 bil. USD in 2022, an increase of 25.1% compared to 2021. Also 32.65 bil. USD of FDI from the Plus Three countries to ASEAN countries was realized (which represents 25.4% of the total FDI inflow to ASEAN).

ASEAN members have also decided to act on the elimination of various non-tariff barriers. According to Goeltom, they still exist, despite the introduction of other trade liberalization measures.

Asia-Pacific Economic Cooperation - APEC

APEC was forum formed in 1989. Despite the financial crisis of 1997/98 APEC is a very strong integration bloc. APEC's structure is based on both a *bottom-up* and a *top-down* approach.

There is a higher intensity of trade between APEC members than within the EU. It consists of 21 member countries, with a population of more than 2.9 bil. people (38% of the world population) and with a total GDP of about 49.9 tn. USD in 2020, which means that this regional group accounts for 62% of the world's GDP, as well as 48% of world trade (2020). There are large differences between member states (Table 2).

When APEC was established in 1989, the average customs rate in the region was 16.9%, but in 2020 was reduced to 5.2%. Consequently, intra-APEC merchandise trade increased from 1.7 tn. 1989 to 9.9 tn. 2010, 11 tn. 2011, and 13.2 tn. 2018 making up 67% in 2011 and 74% in 2018 total trade of APEC members. The same trend was recorded in trade in services.

Table 2. APEC Member economies: economic indicators, 2020

Member Economy/Year Joined	Land Area (000 km ²)	Population (mil.)	GDP (bil. USD)	GDP p/c (USD)	Trade in goods		
					Export (bil.USD)	Import (bil. USD)	Total (bil. USD)
Australia (1989)	7,682	25.7	1,331	51,812	248.33	298.46	546.79
Brunei Darussalam (1989)	6	0.4	12	27,466	6.52	6.94	13.46
Canada (1989)	9,971	38	1,644	43,258	504.34	475.03	979.37
Chile (1994)	757	19	253	13,232	70.54	79.80	150.35
China (1991)	9,561	1,402	14,723	10,500	2,434.75	2,868.31	5,303.05
Hong Kong (1991)	1	7.5	346.6	46,324	620.69	612.51	1,233.19
Indonesia (1989)	1,904	274	1,059	3,870	166.08	177.56	343.64
Japan (1989)	378	126	4,976	39,539	818.17	797.67	1,615.84
R. of Korea (1989)	99	52	1,631	31,489	569.22	598.64	1,167.86
Malaysia (1989)	333	32	337	10,402	222.92	255.91	478.82
Mexico (1993)	1,973	129	1,076	8,347	418.29	434.47	852.76
New Zealand (1989)	271	5	211	41,478	48.25	50.49	98.75
Papua New Guinea (1993)	463	9	24	2,637	3.96	9.41	13.37
Peru (1998)	1,285	33	202	6,127	43.45	45.65	89.09
Philippines (1989)	300	110	362	3,299	108.40	95.16	203.56
Russia (1998)	17,075	144	1,484	10,127	303.82	378.94	682.75
Singapore (1989)	1	5.7	340	59,798	502.31	549.79	1,052.11
Taiwan (1991)	36	23.6	669	28,371	325.36	388.19	713.54
Thailand (1989)	513	70	502	7,189	253.56	262.89	516.44
USA (1989)	9,373	329.5	20,937	63,544	2,843.28	2,115.61	4,958.89
Vietnam (1998)	331	97	271	2,786	279.67	301.40	581.07

Source: APEC Secretariat. Outcomes and Outlook 2021-2022, Singapore; UN World Population Prospects; WTO Trade Organization Data.

Initiatives on the Trans-Pacific Free Trade Area, the Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership - CPTPP and the Regional Comprehensive Economic Partnership Agreement - RCEP

TPP was a giant trade agreement between 12 countries in the APAC region. In 2012, the member countries achieved trade in goods worth 1.5 tn. USD and trade in services worth 242 bil. USD in 2011. The TPP accounted for almost 40% of world GDP and 26% of world trade, which made it almost identical in size to the Transatlantic Trade and Investment Partnership (T-TIP), another huge trade agreement that emerged in 2013.

CPTPP entered into force in March 2018. The CPTPP aims to increase the total GDP of the member countries by 0.4% by 2030, and the TPP-12 (if China becomes a member) by 0.7%. Estimated increases in exports for member countries amount to 2.8%.

Petri and Plummer (2023) estimated significant benefits for all members, especially Vietnam and Malaysia, for the TPP-12, based on projected changes in customs duties, abolition of non-tariff barriers and barriers to FDI. The USA would certainly benefit the most from the TPP-12 – its GDP in absolute terms would increase by 131 bil. USD or 0.5% of GDP.

RCEP was originally called the *ASEAN + 1 FTA*. It was inspired by the large intra-regional trade in the intra-ASEAN + 1 formation, which covers 20% to 23% in the case of ASEAN + 1 FTA with India, Republic of Korea, China and 24% to 25% in case of ASEAN + 1 FTA with New Zealand, Australia, Japan. RCEP includes about 50% of the world's population, 35% of the world's GDP (with the total GDP of the members of 21.3 tn. USD in 2013) and 40% of the world's trade. Intra-RCEP trade amounted to between 40% and 60% of the total trade of the members, depending on the type of products/services covered and the period.

Lesser custom liberalization is foreseen in RCEP compared to CPTPP/TPP, regardless of the fact that the initial custom protection is higher in many member countries (India, China, Australia and Republic of Korea).

RCEP is the largest free trade zone in the world in terms of GDP, accounting for 28.7% of world GDP in 2019 (in CPTPP amounts to 15.03%, in USMCA 25.82%); secondly, RCEP is the second largest bloc in the world in terms of total merchandise trade - 27.8% (only behind the EU); thirdly, RCEP is the largest in the world in terms of population of member countries (29.65% of the world total population).

The impact of the mega free trade zone on the gains of the RCEP members in terms of GDP and exports was analyzed. It was found that economic size, member-specific interconnection, and rule-of-origin (RoO) cumulation schemes specific to certain provisions determine the size of the gains. CPTPP is more beneficial for ASEAN, Australia and New Zealand; while RCEP is preferable for China, Japan and Republic of Korea.

Overall, RCEP and CPTPP were found to be desirable mega-regional trade agreements. In particular, the RCEP significantly offsets the negative effect of the losses caused by the trade war between the USA and China on Japan, China and Republic of Korea. The GDP and exports of China, Japan and the Republic of Korea as a whole recover from the loss from -1.43% and -6.97% to -0.71% and 0.19%, respectively. The effects of RCEP on ASEAN trade war losses and trade diversion (1.80% in the GDP sphere and 7.03% in the

export sphere) most affect Malaysia (5.93% and 12.22%), Thailand (0.99% and 4.28%), Singapore (2.47% and 5.53%) and Vietnam (5.43% and 14.85%), respectively.

Table 3. Economic and trade-related characteristics of RCEP parties

Country	GDP (bil. USD)	Total Trade (bil. USD)	FTAs	BITs	PTA with EU	CPTPP member	Income level
Australia	1,450.5	492.57	22	15	no	yes	High Income
Brunei Darussalam	14.01	12.14	11	6	no	yes	High Income
Cambodia	20.92	35.42	6	16	no	no	Lower Middle Income
China	11,537.48	4,577.84	18	107	no	no	Upper Middle Income
Indonesia	1,204.48	338.96	15	25	no	no	Lower Middle Income
Japan	6,210.70	1,426.52	18	29	yes	yes	High Income
Laos	13.20	12.02	10	21	no	no	Lower Middle Income
Malaysia	398.95	443.19	19	54	no	yes	Upper Middle Income
Myanmar	86.93	36.72	6	8	no	no	Lower Middle Income
New Zealand	191.73	81.88	17	2	no	yes	High Income
Philippines	360.86	183.84	12	32	no	no	Lower Middle Income
Singapore	335.54	750.03	27	38	yes	yes	High Income
Vietnam	200.86	518.18	15	48	no	yes	Lower Middle Income
Republic of Korea	1,482.76	1,045.58	21	89	yes	no	High Income
Thailand	452.67	482.53	15	36	no	no	Upper Middle Income

Notes: GDP, trade, and income level from the World Bank's World Development Indicators 2019. Information on Trade Agreements are from the Design of Trade Agreements (DESTA) data (Dür et al., 2014). Information on bilateral investment treaties (BITs) is from the Electronic Database of Investment Treaties (EDIT) (Alschner et al., 2021). Only BITs in force included. Income levels are based on standard World Bank categorization. FTAs = Free Trade Agreements, BITs = Bilateral Investment Treaties.

Source: Author's calculation.

From the results of the simulation, it is observed that RCEP would lead to the growth of the GDP of member countries, including countries that are members of both RCEP and CPTPP, and countries that are RCEP members only. While GDP growth rates are 9.69% in Republic of Korea and 7.38% in Japan, China's GDP growth is only 2.12%. The GDP growth of economies that are not members of the RCEP would be negatively affected. This includes the USA, whose GDP would decline by 1.75%, followed by countries that are only members of the CPTPP, whose GDP would decline by 1.52%. The GDP of the EU and other regions or countries is also negatively affected. It can be seen that RCEP can improve the GDP of its members to varying degrees by reducing tariffs and technical barriers, but brings varying degrees of negative impact on non-members (Park, 2022).

The CPTPP could boost GDP growth among member countries, especially in Japan, where GDP would grow by 2.51%, while most non-members of the CPTPP would suffer losses, including China, the USA, Republic of Korea, as well as countries that are only members of RCEP. By comparing the simulation results, it is determined that

CPTPP offsets part of the benefits brought by RCEP, but also that there is competition between CPTPP and RCEP.

Park points out that the simulation results show that China's accession to the CPTPP could increase China's GDP growth by 2.91%. Both CPTPP and RCEP members would also benefit from China's accession. The simulation results show that US accession to the CPTPP, but not China, would bring benefits to both countries, with overall GDP growth for CPTPP members and a 2.25% GDP growth for the USA. For countries that are not members of the CPTPP, USA accession to the CPTPP would have a negative impact. Simulation results show that China's accession to the CPTPP, but not the USA, would lead to an increase in China's GDP, while US GDP would decrease. If China and the USA joined the CPTPP, it would positively affect GDP growth in both countries. This shows the presence of a trade creation effect and a trade diversion effect.

The simulation results show that after China's accession to the CPTPP, the exports and imports of RCEP and CPTPP members would increase significantly. Thus, after China's accession, the complementarity between the CPTPP and the RCEP was strengthened, and their competitiveness weakened. If China were a member of RCEP and CPTPP, it could act as a bridge to promote trade among members of the free trade area. If the USA joined CPTPP, but not China, it would promote exports and imports of the USA and members of the CPTPP, and inhibited the export and import of RCEP members. If China and the USA joined the CPTPP at the same time, there would be an expansion of exports and imports for China, the USA, and RCEP and CPTPP members. The entry of only one country into the CPTPP promotes the exports and imports of that country, but reduces the exports of the other (Park, 2022).

Discussion

In recent decades, the economies of the EA region have experienced strong growth that has affected the entire world economy and trade. The massive economic transformation in EA produced both a major moving *towards* the Pacific and *away from* the Atlantic as the focus of world trade. Already at the beginning of the 90s, the EA region and the APAC region participated with 37% in the total world trade. Also, one of the results was a historic shift of the center of gravity of world production, from Europe and North America across the Pacific to EA. It suggests the beginning of a new era in terms of the division between *developed and developing*.

There are several reasons for the rapid expansion of intra-regional trade. First, a much faster rate of GDP growth in Asian NICs than in the rest of the world, the opening of China and the restructuring of the Japanese economy; secondly, the convergence towards an export-oriented strategy that led to a greater diversification of production and, therefore, an increase in mutual trade; third, change in exchange rates and competitiveness policy: EA NICs responded to currency fluctuations by reallocating labor-intensive sectors to less developed neighboring countries; fourth, geographic proximity kept transportation costs low and personal contacts easy; fifth, increasing demand throughout the region; and sixth, the proliferation of international and regional trade agreements.

Due to its enormous potential, the APAC region will be of growing importance in the future, since it is where the rest of the world will find most of the room for export growth, while the EA countries will remain the most attractive region for foreign investment. An

optimistic view of the APAC region as a whole can be based on 4 main development processes that have occurred in the past few years: 1) increased complementarity of industrial production and economic diversification among the countries of the region; 2) increased intra-regional trade; 3) increased intra-regional investments; 4) increased possibility for greater regional economic cooperation.

Regarding the financial integration of EA region, there are a number of issues that must be addressed. First, there is a need to properly define regional boundaries, institutional responsibility and institutionalized regional financial markets and their regulation. East Asian regional financial markets are still more integrated into global financial markets than regional one (Chao, 2012). There is a lack of a regional financial regulatory structure that would facilitate further regional financial integration and create a protection against global or other financial crises in the region. Closer financial and monetary cooperation in Asia will require Maastricht-type conditions to create a more stable macro-economic environment in the region. Furthermore, since monetary policy would likely be conducted by the most credible country/countries, less credible countries could import 23 credibilities (Plummer & Wignaraja, 2007).

Although the contours of East Asian financial regional integration are taking shape, despite its progress, East Asian regionalism still has a long way to go.

As Kurlantzick emphasizes, with the expansion of membership to Cambodia, Laos, Myanmar and Vietnam, ASEAN has moved from a two-tiered to a three-tiered regional structure, including high-, middle- and low-income countries. ASEAN members have long been considered mutually economically competitive, with similar production structures, and economies based on agriculture and extractive industries, beside an abundance of cheap labor.

For many years, ASEAN acted more as a political than as an economic bloc. When the ASEAN members started to create a zone of economic cooperation, they accepted a *product-by-product* approach, that is, what *The Economist* called *cooperation à la carte*. Also, the tendency of ASEAN members to cooperate individually with trade partners outside the bloc has led to the impression that ASEAN is not a single market, but for all objectives and purposes six separate national markets (Weatherbee, 1995). In general, the majority of ASEAN members, due to above-average economic growth, did not feel the need to upgrade mutual cooperation. Less developed countries had reservations about tighter integration, because they were afraid that free trade could mean the collapse of domestic infant industrial sectors, the growth of unemployment and the deterioration of balance of payments positions (Gajinov, 2000).

ASEAN announced the formation of an ASEAN Economic Community (AEC) by 2015, including the creation of a common market and production base. Initially, it was not clear what form the AEC would have: a *free trade area plus an arrangement* that included some elements of a common market (which means without common external customs duty) or a *common market minus an arrangement* aimed at creating a fully integrated market, but with areas for which members reserve the right to postpone further integration until later.

The AEC Blueprint 2025 was then adopted as the guideline for economic integration within ASEAN from 2016 to 2025.

ASEAN is characterized by active subregional and regional cooperation. Within the ASEAN + X or ASEAN + 1 FTA formula, trade agreements were signed with Japan, China, Republic of Korea, and Australia, New Zealand and India.

When the *informal* ASEAN+3 (that is, ASEAN + China, Japan and Republic of Korea) was launched, it was a de facto relaunch of Malaysia's East Asia Economic Caucus (EAEC) proposed by ASEAN. The group was established in 1997 and institutionalized in 1999.

In 2005, the East Asia Summit (EAS) was created, which included all ASEAN+3 members, as well as India, Australia and New Zealand, i.e. ASEAN+6 was created. In 2011, the membership of EAS increased to 18 countries including the USA and Russia. With the establishment of the EAS, the status of ASEAN+3 has become unclear. Also, there was a disagreement among the members regarding whether the EAS or ASEAN+3 should be the basis from which the future *East Asian Community* (EAC) will emerge. At China's suggestion, a decision was made to form the EAC through concentric circles, with ASEAN in the center, ASEAN+3 representing the first circle, and EAS the next circle. In 2009 Japan proposed the concept of an economic community that includes EAS membership and focuses on political ties, with a common currency as a *very distant goal in the future*. Subsequent ASEAN+3 and EAS meetings did not clarify the role or form that the EAC should take.

There are proposals for an ASEAN+8 that would include the USA and Russia in a bid to incorporate these countries' growing interests in the region. Although ASEAN+8 represents an encroachment on the functions of APEC, it excludes Canada and the LATAM countries, and undermines the realization of the *Free Trade Area of the Asia-Pacific* (FTAAP). China clearly favors ASEAN+3 to maintain its influence. On the other hand, Japan prioritizes ASEAN+6 over ASEAN+3.

Overall, ASEAN's bilateral and plurilateral agreements show that the group's leaders believe that future gains in trade liberalization can be achieved through intra-Asian cooperation rather than through negotiations with a *paralyzed* West, as evidenced by the fact that Western countries such as the USA and Canada are also struggling to join trade integration led by Asia.

ASEAN's willingness to sign free trade agreements that bridge the APAC region has helped place Asia at the forefront of global trade liberalization, as well as encourage trade liberalization in non-ASEAN members Asian countries.

APEC was supposed to be a forum for dialogue, based on informal rather than binding agreements, without the formation of a trade bloc. Therefore, until 1994 APEC was characterized by a fairly loose organization (which was a condition for ASEAN members to participate in APEC). Participation was supposed to be free, based on *outward-looking* cooperation, while promoting regional trade liberalization, respecting the principles of General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) without causing harm to other economies, that is, respecting the principles of *open regionalism*.

Yamazawa (1996) wrote about APEC as an *open economic association*: open in terms of functioning in a way that strengthens multilateral roles and institutions, and reduces barriers to trade both within the region and with the rest of the world; *economic* in the sense of explicit avoidance of security issues; and *association* in the sense of not favoring

the creation of international authority or binding agreements or negotiations on matters not amenable to voluntary agreement by all parties.

At the Ministerial meeting in Seattle in 1993 it was recommended for APEC to be renamed in the Asia-Pacific Economic *Community*.

In 1994, APEC at the Bogor Summit shaped up the vision of an *open trade system* into a very ambitious goal of *free trade and investment* in the region by 2010 for developed members, i.e. by 2020 for members who are in the process of development. *The Goals from Bogor* were based on individual or national action plans rather than on a rigid goal that would be applied to all members (*principle of agreed unilateralism*), as well as on concessions in the form of reducing trade barriers towards all countries, not only APEC members (*principle of open regionalism*)(Gajinov, 2023).

A characteristic of trade liberalization in the APAC region is that it was predominantly unilateral, undertaken because each country judged that it was in the best interest of its own development. However, since agricultural protection is high by world standards in Japan, the Republic of Korea and Taiwan, and industrial protection is still significant in China and the SEA, it was a big step for Japan, the Republic of Korea and Taiwan to announce the goal of free trade in agriculture, as well as for the USA to commit to moving towards free trade with China.

At the APEC Summit in Osaka in 1995, the goal of completely free trade was developed, including informal agreements and the application of the Most-Favoured Nation (MFN) principle, instead of discrimination under Article 24 of the GATT. In any case, a formal and binding achievement of free trade, including a plan and schedule of protectionist reductions under GATT Article 24, is simply not feasible on either side of the Pacific.

APEC's progress was quite limited by the 1997/98 Asian financial crisis and Japan's unwillingness to open its market, while in the long term it depends on the relationship between the two leading powers - Japan and the USA, as well as the asymmetric character of its member economies.

The possibility of APEC remaining a relevant factor in the APAC region is uncertain. First, there is a proliferation of competitive economic and political organizations, and numerous bilateral free trade agreements. Second, the diversity of APEC members complicates the negotiation process. Differing interests and priorities, particularly between the major Pacific economies, China, Japan and the USA, have led to an absence of consensus on common goals. Third, the slow implementation of the Bogor goals. Fourth, the absence of a body that has the capacity to lead the group. Finally, the global economic recession has reduced interest in free trade, forcing APEC to spend more time fighting protectionism than promoting liberalization. Thus, the fact is that today APEC is in danger of shutting down.

The growth of the economies of the EA region and the transpacific economic interdependence, the transfer of world economic power from Europe and the Atlantic to the EA and the Pacific encouraged the creation of a new focus in the economic relations of the APAC economies.

Drysdale and Patrick (2011) point out that the idea of a community of countries of the APAC region, connected in a certain form by a regional agreement, began to appear in the mid-60s. Soesastro states that the Japanese proposal on the Pacific Free Trade Area

(PAFTA) from 1965 was primarily a reaction to the formation of the European Economic Community (EEC). PAFTA led to the convening of the Pacific Trade and Development Forum (PTDF) in 1968 and the Pacific Economic Cooperation Council (PECC) in 1980. The most significant factor that worked against the original proposal on PAFTA was the global interests of the USA. In addition, ASEAN countries were unlikely to accept membership in this zone.

As Garnaut (1996) indicates, at the end of the 1980s, the USA changed its trade diplomacy based on the conditional MFN approach by proposing a kind of *free trade zone* between the USA and the Western Pacific countries. The American suggestions were not aimed at forming a Pacific free trade area but rather at establishing bilateral business arrangements between the USA and some Western Pacific countries on a different basis from, and separate from American bilateral relations with Japan. The danger lays in the fact that both countries concluded bilateral agreements that harmed third countries.

Reliance on *specific reciprocity* as a guiding principle grew stronger in the USA during this period. Specific reciprocity (referring to the careful balancing of benefits in country-by-country and sector-by-sector calculations) stands in contrast to the uncertain benefits of *diffuse reciprocity*.

In recent history, the recognition of the impracticality of the APEC free trade zone has led to the advocacy of a partial PAFTA, i.e. a free trade zone between $21-X$ economies where X represents the number of economies that are currently unable to commit to free trade with other APEC members. However, the effects of a partial free trade area where X would be a very large number or which excludes Japan or China, or Indonesia or ASEAN as a whole or North America would be poor for the APAC economic community.

At the end of the first decade of the 21st century, 2 paths towards regional integration established in the APAC region: one, *Asian* and the other, *trans-Pacific*. The two paths had similarities and differences, advantages and disadvantages.

Both advocated for the liberalization of trade, and the reduction of customs and non-customs barriers to trade and investment; both included elements of *open regionalism*; and represented a step towards larger and more comprehensive integration entities. However, they differed in 1) motives: the Asian was initiated after the financial crisis in order to promote intra-regional cooperation and increase the region's ability to respond more readily to various economic shocks, while the TPP was inaugurated by 4 small APEC economies as to accelerate the realization of APEC goals on free trade and investments; 2) methods: the Asian was based on gradual liberalization, while the Pacific aimed to create a *comprehensive framework of the 21st century* for economic partnership. Asian is more willing to accept exceptions (agriculture or services) and avoid imposing restrictions on domestic economic regulation, while trans-Pacific wishes to create common rules that would limit all barriers to world trade. Asian is focused on reducing barriers to trade in goods, mainly from industrial sectors, while trans-Pacific is more comprehensive, as it includes rules for trade in goods and services, investment, intellectual property rights and many other areas of economic activity; and 3) membership: Asian excluded the countries of the American continent, while China and some other Asian countries did not participate in the TPP negotiations.

One of the newer initiatives for trade liberalization in the APAC region was represented by the TPP, which is an extension of the *P-4 Agreement* (also known as the Trans-

Pacific Strategic Economic Partnership) from 2005. As Aggarwal and Volberding state, the TPP represented the most dynamic alternative to APEC. On the one hand, the TPP could create a free trade bloc that surpasses APEC in power, control and influence. On the other hand, the TPP could be an example for the achievement of APEC's goals and overcoming the stagnation in the process of Asian integration.

The TPP failed, first, because there was strong disagreement about how to incorporate existing free trade agreements into the TPP. Second, there was uncertainty about how the TPP countries would conduct market access negotiations: bilaterally or plurilaterally. Third, like ASEAN, the TPP took a risk by leaving out other major APAC economies. Apart from the USA and Japan, the other participants were relatively small and open economies, with bilateral free trade agreements between them. Bhagwati points out that many of the TPP's provisions were created to exclude China. However, China itself was not very interested in joining, because it saw the TPP as a poorly disguised American attempt to regain its influence in the region, preferring alternative blocs such as the EAC and ASEAN+3.

CPTPP is, along with RCEP, the most important regional integration agreement in the APAC region. The predecessor of the CPTPP was TPP, which was *abandoned* in 2017. Therefore, by definition, it includes a greater number of provisions of the TPP, while a smaller number is suspended. The agreement is therefore also known as TPP-11.

Negotiations on the creation of RCEP formally began in 2012. Through the joint efforts of ASEAN, China, Japan, the Republic of Korea and others, the RCEP was officially signed in November 2020. The agreement aims to reinforce economic interdependence among RCEP members, help establish a single free market, intensify trade and investment, including participation in regional and global supply chains, and resource allocation in the APAC region.

RCEP is expected to: 1) strengthen ASEAN and the EA region as a production base, increase the level of tariff liberalization, make the rules of origin more liberal and increase the liberalization of trade in services; 2) reducing the consequences of the *spaghetti bowl* phenomenon related to the problem of overlapping rules of multiple free trade agreements to which certain countries belong and 3) strengthening the *central position of ASEAN*.

Conclusion

Geographical boundaries of regions shift over time in accordance with the changing dynamics of regionalized economic, socio-cultural and political ties. In the case of EA, the region is largely defined in terms of deepening regional economic interdependence and coherence. Based on this, geographically close countries (such as India, Australia, etc.) that have become an integral part of the APAC regional economy, have a strong interest in regional membership.

This paper analyzes the current development of trade and financial agreements in the region, as well as the economic viability of these agreements and assesses their development prospects.

Given the numerous, and often overlapping, free trade agreements in the region, the question arises whether they represent added value or an obstacle to the growth of intra-regional trade and other forms of cooperation.

Although the *variable geography* principle explains how overlapping regional institutional arrangements (e.g. APT and EAS) can coexist, this relationship will be disrupted if they have competing goals. Likewise, there is sometimes a fine line between encouraging each other, rather than duplicating institutional efforts. For example, APT, EAS and APEC want to establish stronger regional agreements on free trade and energy security. The countries of the EA region are at the core of all three regional groups, and the question arises whether a more explicit agreement on the division of labor among them is preferable to taking on very similar tasks at the regional level. This particularly applies to the APT and EAS regional frameworks. Where regional institutional arrangements overlap closely, the issue of inter-institutional coordination becomes more important. There is a different type of inter-institutional relationship between APEC, PECC and the Pacific Basin Economic Council (PBEC), where PECC, in particular, organizes the Greater EA Region, a key supporting function for various areas of APEC's functioning. APEC has always been forward thinking about the future of mutually beneficial Asia-Pacific regional cooperation. Therefore, it is not surprising that namely APEC insists on a vision for the FTAAP.

Another important issue is the question of the appropriate size and composition of regional arrangements. Choosing RCEP over other agreements has political and economic benefits in addition to inclusivity, as ASEAN remains a central institution in the region.

The number and quality of trade agreements that each country is going to conclude, will suggest the future of regionalism in Asia and its further impact on the world trade.

Generally speaking, the paper suggests that the economic potential for monetary integration in Asia is strong, although the political underpinnings for such an agreement are not yet in place. On the other hand, *real* integration takes place on a bilateral, plurilateral and regional level.

Finally, it should be noted that the process of creating free trade agreements at different levels has an important political effect on the consolidation of regional identity. Indeed, it would be impossible to understand the development of East Asian integration only from an economic perspective, because there are strong political and strategic motives behind it. Given that many authors see the main problem of monetary union in EA as political, the *endogeneity* effect could have its counterpart in the political domain. In this sense, free trade agreements serve as a political as well as an economic complement to the monetary union.

Several regional blocs are examined in this paper. Some of them are *suprastructural* institutions: APT, EAS, the Asia-Europe Meeting (ASEM), APEC, CPTPP, RCEP, while others can be described as *supporting* institutions: PBEC and PECC.

The role ASEAN plays in the APT and EAS is critical, as it acts as a *mediator* in relations between SEA countries. This is especially the case with APT. Although China, Japan and Republic of Korea recently launched a trilateral summit, many aspects of their bilateral and subregional relations remain problematic. ASEAN has become the bedrock of regional cooperation.

ASEAN also has useful demonstration effects for APT and EAS. The APT is essentially a *spin-off* of ASEAN's regional diplomacy. Similarly, EAS emerged from APT diplomacy.

Given that EA countries are the core of many important regional institutional arrangements in Asia and the APAC region, the question of which arrangement will have the

most important strategic effects in the coming years remains unresolved. Applying the same principles as in the analysis of the EU to the EA, it is likely to be the organization that will develop the most useful mechanisms for regional integration. APEC has developed a number of instruments, but many of its most important ones, such as the Individual Action Plans (IAPs), have proven ineffective. Currently, APT has developed a clear advantage over EAS in this regard, but this can still change.

The APT is the *most dependable group* that can achieve deeper regional economic integration that includes the EA countries based on two fundamentally important principles. The first is that the APT has the highest level of regional economic coherence, and therefore the strongest foundation of existing ties. In addition, it does not have such a diverse range of economic policies as the EAS. The second principle relates to the size of the membership. Regional groups with smaller memberships tend to have a smaller range of national interests to accommodate and can therefore function even when deeper encroachments on economic policy sovereignty are required. It is more difficult for blocs with a larger membership, as has been shown in the case of APEC and many others. Therefore, the APT-based on the East Asia Free Trade Agreement (EAFTA) has advantages over the EAS-based on the Comprehensive Economic Partnership for East Asia (CEPEA).

There is a risk that APEC will increasingly compete with the EAS or its reformulated EAC equivalent in terms of security issues. Therefore, it may be better for APEC to remain focused on regional economic issues, especially between the economies of the APAC region. This leads to another key function of APEC and ASEM: developing their potential for multilateral usefulness.

This configuration of the regional institutional structure in the *wider EA region*, that is, in the APAC region, is based on the principle of *functional specialization*. Currently, there is a lot of duplication and overlapping of goals and activities, and what can be called *diffusing regionalism* in the EA and APAC region, in the form of the presence of many competing ideas about: (1) what kind of *core* regional community should be formed, (2) in what direction (or directions) to develop and (3) which activities to target as priority in the operation of the regional group. Diffusing regionalism is largely due to the fact that many countries want to represent only their own goals.

The relationship between China and Japan is of key importance. The positions of Japan and China on EAS membership indicate their rivalry on various issues. Japan favors regional initiatives based on EAS (e.g. CEPEA, EAC), while China preferred building a regional community based on APT (e.g. EAFTA). However, this rivalry is counterproductive to EA's interests. China and Japan will continue to dominate the region for the foreseeable future, as together they account for about 80% of EA's GDP.

The USA influence will continue to be large, shaping many of the bilateral and multi-lateral contexts in which regional institution-building processes take place in EA. Russia's growing energy relations with China, Japan, Republic of Korea and other EA countries could also prove to be a significant factor. In short, the geopolitics of the great powers are currently *pushing* and *pulling* East Asia's regional integration in multiple directions, many of which are competitive to a certain extent.

Conflicts of Interest: The author declares no conflict of interest.

Publisher's Note: Serbian Geographical Society stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

© 2024 Serbian Geographical Society, Belgrade, Serbia.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Serbia.

References

- Aggarwal, V., & Volberding, P. (2010). *Beyond Bogor: Reflections on APEC's Future*. Japan Spotlight.
- Chao, R. Jr. (2012). East Asian Regionalism: Perspectives, Results and the Future. In: D. Mierzejewski (Ed.), *Dimensions of Development. East Asia in the Process of Changes*. University of Lodz Press <https://doi.org/10.18778/7525-935-3.02>
- Crawford, S. J., & Okita, S. (2014). Raw Materials and Pacific Economic Integration. *BC Studies*, 46(1980). <https://doi.org/10.14288/bcs.voi46.185539>
- Drysdale, P., & Armstrong, S. P. (2010). International and Regional Cooperation: Asia's Role and Responsibilities. *Asian Economic Policy Review*, 5, 157–173. <https://doi.org/10.1111/j.1748-3131.2010.01157.x>
- Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (2021). *Asia-Pacific Trade and Investment Trends 2020/2021*. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific.
- Fujioka, C., & Buckley, C. (2010, November 14). *APEC leaders pledge to turn free-trade dreams into reality*. <https://mg.co.za/article/2010-11-14-apec-leaders-pledge-to-turn-freetrade-dreams-into-reality/>
- Gajinović, D. (1997). *Procesi ekonomske integracije na Američkom kontinentu*. Naučna knjiga.
- Gajinović, D. (2000). ASEAN kao okvir privrednog razvoja i ekonomske integracije zemalja Jugoistočne Azije. *Ekonomski signali*, 76, 57–59.
- Gajinović, D. (2002). Vanevropski procesi ekonomske integracije. *Globus*, 27, 73–88.
- Gajinović, D. (2023). *Privredno čudo zemalja Istočne i Jugoistočne Azije*. Beograd. Vol. I–III, ISBN 978-86-902197-2-8.
- Garnaut, R. (1996). *Open Regionalism and Trade Liberalization. An Asia-Pacific Contribution to the World Trade System*. ISEAS Publishing. <https://doi.org/10.1355/9789814377812>
- Goeltom, M. S. (1997). Asia's Economic Prospects in the 21st Century and the Role of AFTA. *The Indonesian Quarterly*, 25(3), 276–283.
- He, B. (2004). East Asian Ideas of Regionalism: A Normative Critique. *Australian Journal of International Affairs*, 58(1), 105–25. <http://dx.doi.org/10.1080/1035771032000184791>
- He, B., & Inoguchi, T. (2011). Introduction to Ideas of Asian Regionalism. *Japanese Journal of Political Science*, 12(2), 165–177. <http://dx.doi.org/10.1017/S1468109911000016>
- Henning, R. (2002). *East Asian Financial Cooperation*. Peterson Institute for International Economics.

- Henning, R. (2009). *The Future of the Chiang Mai Initiative: An Asian Monetary Fund?* Peterson Institute for International Economics.
- Hyun, S., & Jang, H. B. (2008). *Bond Market Development in Asia*. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific.
- Kawai, M., & Wignaraja, G. (2009). *Asian FTAs: Trends and Challenges*. Asian Development Bank Institute.
- Mattoo, A., Rocha N., & Ruta M. (2020). *Handbook of Deep Trade Agreements*. World Bank Publications.
- Nakao, S. (1997). Booming Asia Reconsidered. *Osaka City University Economic Review*, 32(1-2), 72.
- Okuda, S. (1994). Taiwan's Trade and FDI Policies and Their Effect on Productivity Growth. *The Developing Economies*, 32(4), 423-443. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1049.1994.tb01048.x>
- Pangestu, M., Soesastro, H., & Ahmad, M. (1992). A New Look at Intra-ASEAN Economic Co-operation. *ASEAN Economic Bulletin*, 8(3), 333-352.
- Park, I. (2022). Comparison of the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) and Other Free Trade Agreements (FTAs). *ERIA Discussion Paper Series*, 439, 1-47.
- Petri, A. P., & Plummer, M. G. (2023). *Scenarios for a Global New Normal and ASEAN Value Chains*. Asian Development Bank.
- Plummer, G. M., & Wignaraja, G. (2007). *The Post-Crisis Sequencing of Economic Integration in Asia: Trade as Complement to a Monetary Future*. Asian Development Bank.
- Ravenhill, J. (2009). The Political Economy of an 'Asian' Mega-FTA: The Regional Comprehensive Economic Partnership. *Asian Survey*, 56(6), 1077-1100.
- Tinbergen, J. (1995). The Duration of Development. *Journal of Evolutionary Economics*, 5(3), 333-339.
- UN ESCAP (2021). Asia-Pacific Trade and Investment Trends 2020/2021, *Foreign Direct Investment Trends and Outlook in Asia and the Pacific*, UN ESCAP, pp. 37.
- Van Niekerk, A. J. (2005). *Is the role of governments in the new global economy under challenge? A theoretical perspective*. Biennial conference of the Economic Society of South Africa (ESSA) in Durban.
- Watanabe, T. (1997). The New Shape of East Asian Economic Development: from Dependency to Self-reliance. *Japan Review of International Affairs*, 11(1), 1-49.
- Weatherbee, D. E. (1995). *International Relations in Southeast Asia: The Struggle for Autonomy*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Yamazawa, I. (1996). APEC's New Development and its Implications for Nonmember Developing Countries. *Developing Economies*, 34(2), 113-137.

Оригинални научни рад

UDC 323.174(292.57)
<https://doi.org/10.2298/GSGD2401141G>

Примљено: 19. јула 2023.

Исправљено: 11. августа 2023.

Прихваћено: 07. септембра 2023.

Дејана Гајинов^{1*}

* *Московска академија економије и права, Москва, Русија*

ПРОЦЕСИ ЕКОНОМСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ ИСТОЧНЕ АЗИЈЕ - РЕЗУЛТАТИ, МОГУЋНОСТИ И ИЗАЗОВИ

Апстракт: Регион Источне Азије је главни светски економски играч, с обзиром на економску величину и потенцијал. Као таква, регионална економска интеграција Источне Азије може се сматрати важним градивним елементом за интеграцију Азијско-Пацифичког региона. Источна Азија је остварила значајан напредак у стварању институција за ближу сарадњу и интеграцију. Регионалне производне мреже Источне Азије су најинтегрисаније у свету, а регионалне финансијске иницијативе су у узлету. Захваћене таласом регионализма, источноазијске привреде су убрзале процес либерализације и започеле примену стратегија либерализације трговине без преседана, побољшале економску сарадњу и преговоре о валутној унији. Од 1997. г., регионализам Источне Азије је напредовао и очекује се формирање Заједнице Источне Азије. Овај чланак је студија која представља реалност да је регионализам Источне Азије и даље неуједначен: економски регионализам је високо развијен, док се друге кључне компоненте (регионална финансијска интеграција, сарадња у образовању и регионални политички оквир) развијају спорије, стагнирају и/или назадују. Чланак има за циљ да представи реалност источноазијског регионализма, пробуди свест о лажним перспективама, и препоручи процес уравнотежене и одрживе источно-азијске интеграције.

Кључне речи: Источна Азија, Азијско-Пацифички регион, регионализам, регионална интеграција, регионализација

---

¹ dgajinov@yahoo.com (аутор за кореспонденцију)
Дејана Гајинов (<https://orcid.org/0000-0002-7143-7192>)

Увод

У региону Источне Азије (ИА), регионална економска интеграција је почела као процес интеграције вођен тржиштем, а касније се развила у формалну иницијативу економске интеграције, оличену успоном споразума о слободној трговини у региону. Географски обим се такође проширио, чинећи ИА регион основном азијско-пацифичке регионалне сарадње и напора за интеграцију.

Снажна експанзија трговине, инвестиција и других економских веза између привреда у оквиру региона ИА (и А-П региона) је била један од круцијалних фактора изванредног раста азијских новоиндустријализованих земаља (НиЗ) током последњих деценија XX века, а и након тога. Треба нагласити да је, како истичу Crawford и Okita (2014), до ове експанзије дошло и без формалног регионалног институционалног оквира. Брз привредни раст у Азији и растућа отвореност привреда региона трговини и инвестицијама су били главни фактори који су се налазили у позадини овог раста међузависности. Овај феномен одражава оно што Tinbergen (1995) назива *негативном интеграцијом*, односно интеграцијом проузрокованом уклањањем дискриминаторних и рестриктивних институција у корист либералнијих економских трансакција.

Економска дефиниција *региона ИА* обично подразумева привреде Североисточне Азије (СИА): Јапан, Р. Кореју и Тајван, али у последње време и Кину, као и земље Југоисточне Азије (ЈИА), које обухватају Индонезију, Малезију, Филипине, Сингапур, Тајланд, Вијетнам, Лаос, Камбоџу, Брунеј, Мјанмар и Источни Тимор. Појам *Азијско-пацифички (А-П) регион* подразумева поред земаља региона ИА и САД, Канаду, Аустралију, Нови Зеланд, земље Латинске Америке (ЛА) чије обале излазе на Пацифик, Русију, као и све мање земље које се граниче са Пацифичким океаном. Полазећи од једне широко схваћене дефиниције Пацифичког басена, кога чине земље Азијског и Америчког континента чије се обале налазе на Пацифику, треба нагласити да се ради о површини већој од 65 милиона км² и тржишту кога чини половина становништва света (Gajinov, 1997).

Не изненађује недостатак унутаррегионалне економске сарадње у региону ИА у прошлости, због значајних разлика међу овим земљама у погледу националне историје, културе, стратегије привредног развоја, економског система и нивоа привредног развоја. Аналитичари истичу и велике разлике између земаља СИА и земаља ЈИА, називајући их *digital divide* и *development divide*. Ипак, главна препрека ближој економској интеграцији међу земљама ИА се пре свега може приписати политичким факторима, јер су ове привреде увек биле изузетно економски међузависне и блиско повезане. Од средине XX века постоји уочљива тенденција ка конверзији различитих привредних система и развојних стратегија. Међутим, најважнији кохезиони фактор је појава регионализма или трговинских блокова.

Са избијањем Првог светског рата дефинитивно се завршио период светске економске интеграције без преседана (1860-1913. г.) и настао период доминације протекционистичких политика. Интензивирајући регионализам тежи да преусмери међународну трговину и инвестиције. САД су промениле своју трговинску филозофију од *слободне трговине* ка *поштеној трговини*. Okuda (1994) указује на америчку склоност ка унилатерализму и прикривеним дискриминаторним трго-

винским пактовима (*плури-билатерализам*). Pearson истиче да су азијске НиЗ посебно погођене оваквим развојем догађаја.

У случају Азије неки аутори тврде да је већ остварен сличан Европској Унији (ЕУ) и Споразуму о слободној трговини у Северној Америци (УСМЦА), али *нечујан*, источноазијски трговински блок, док други аутори виде велики број супротних фактора који делују против развијања блока еквивалентног ЕУ и УСМЦА-у.

У земљама региона ИА је било неколико иницијатива у погледу финансијске сарадње, али су до данас најважнији споразуми остварени у реалном сектору. Можда је то због *природног* редоследа економске интеграције или чињенице да је реални сектор у пракси најлакши за преговоре и мање проблематичан због *повреда* националног суверенитета. У сваком случају, регион је био далеко активнији у смислу реалне интеграције него монетарне интеграције, али постоји интерес да се укључи и у једно и у друго. То га чини донекле јединственим. Како ће се овај процес одвијати биће важно не само за регион, већ и, с обзиром на његову величину, за целокупну светску привреду.

Међу факторима који ограничавају тешњу интеграцију ИА треба пре свега навести позицију Јапана и огромну величину Кине. Интегрисати у потпуности Јапан у *привреду региона ИА* би захтевало значајне промене у функционисању јапанске привреде. У овом тренутку, Јапан је огроман извозник и извор страних директних инвестиција (СДИ) у ИА, али постоји врло мало токова у супротном смеру. Следећа препрека за потпуно интегрисану привреду региона је огромна величина Кине. Свака интеграција између Кине и преосталог дела региона обавезно мора да буде асиметрична. Поред тога, у региону ИА постоји опрезност у циљу избегавања аранжмана који би могли донети користи некој од регионалних сила као што су Јапан, Кина, Р. Кореја, Тајван или Удружење земаља Југоисточне Азије (АСЕАН).

А-П земље се, како истиче Фуџока (2010), опиру протекционизму и заговарају систем либералне трговине на глобалном нивоу. Мере које укључују повећану отвореност на мултилатералној бази могу учинити много у охрабривању унутаррегионалне трговине. Такав *еволутивни приступ* би омогућио различитим групацијама - АСЕАН Зони слободне трговине (АФТА), УСМЦА-у и Азијско-пацифичкој економској сарадњи (АПЕЦ) - да коегзистирају са минималним негативним ефектима или конфликтима. Примењено на азијско-пацифичку економску сарадњу било би тачније усвојити појам *еволутивне интеграције* да би се осветлили природнији процеси путем којих долази до интеграције. Еволутивна интеграција се односи на свеобухватно процењивање билатералних, плурилатералних и мултилатералних иницијатива, укључујући како економску кооперацију коју предводи приватни сектор, тако и процесе које подстиче економска политика државе (Гајинов, 2002). Међутим, еволутивну интеграцију је вишеструко теже промовисати, пошто она укључује промене у домаћој економској политици. Диспаритети међу земљама А-П региона дају аргумент против успостављања формалне интеграционе групације, односно економска сарадња би требало да се подстиче приступом *корак-по-корак*.

Крајем прве деценије XXI века у А-П региону су се профилисала 2 пута ка регионалној интеграцији: један *азијски*, заснован на АСЕАН-у и други, *транспацифички*, заснован прво на Споразуму о Транспацифичком партнерству (ТПП), а потом на Све-

обухватном и прогресивном споразуму за транспацифичко партнерство (ЦПТПП). Два пута су имала сличности и разлике, предности и мане.

Док се мултилатерални интеграциони процес Светске трговинске организације (СТО) суочава са озбиљним потешкоћама, регионална економска интеграција добија прилику за процват. Јача економска сарадња у А-П региону. Потписан је и ступио на снагу Регионални свеобухватни споразум о економском партнерству (РЦЕП), али и ЦПТПП.

Регионална економска интеграција се представља све већим бројем билатералних и мултилатералних споразума о слободној трговини између земаља чланица различитих групација. Азијска развојна банка (АДБ) истиче да су 2000. г. у региону ИА била на снази само 3 споразума о слободној трговини: један је био у преговорима, док су још три била у припреми. Ове бројке су се десетоструко повећале за девет година: до 2009. г. на снази је било 37 споразума о слободној трговини, док су 72 у припремним фазама. До средине 2013. г. потписана су чак 223 споразума о слободној трговини између привреда АП региона, од којих је 150 на снази, а остали у различитим етапама преговарања. Јасно се уочава преференција ка билатералним споразумима, којих је, у истом периоду, потписано 118. Такође, постоји 15 плурилатералних трговинских споразума са просечно 8,1 земљом по споразуму (највећи број чланица је 15). Већина плурилатералних споразума је субрегионална.

Треба истаћи да мултиплицирање споразума о слободној трговини без преседа на илуструје потребу региона да прошири трговину у недостатку споразума из Дохе. Ипак, ово размножавање билатералних (и других) споразума доприниси њиховом вишеструком преклапању, односно појави феномена *чиније шпaгeтa*.

Више од половине свих трговинских споразума који су на снази између А-П привреда се односи на зоне слободне трговине за робну трговину, док готово 30% подразумева слободну трговину како добрима, тако и услугама. Само 2% свих споразума су царинске уније. Земље постају све креативније у напору да својим споразумима дају различит назив уместо *споразума о слободној трговини* (ФТА). Као резултат, многи споразуми се називају споразумима о *економском и/или свеобухватном партнерству* што треба да укаже на намеру о ангажовању у тешној и широј интеграцији. Међутим, тренутна брзина либерализације остаје спора и обухватност ниска. Просечни рок за либерализацију царина је 5-7 година међу земљама у развоју (ЗУР) и 10 година за најмање развијене земље чланице.

Неколико споразума о слободној трговини користи негативну листу за искључења из трговине, а само неколико њих укључује позитивну листу; постоје и случајеви у којима се укидање царина разликује за сваку земљу партнера, као у случају АСЕАН + 1 ФТА са Кином, Р. Корејом или Јапаном. Царинске преференције варирају у зависности од производа и споразума о слободној трговини. Постоје различита правила о пореклу (РоО) и административни системи за сваки ФТА и њихов одговарајући производ (Kawai и Wignaraja, 2009).

Поједини аутори сматрају да такви хаотични аранжмани компликују цео трговински процес и економску интеграцију уопште, повећањем трансакционих трошкова. Mattoo (2020) истиче да је, пошто су трговинске баријере у Азији већ релативно ниске, корист од даљег смањења баријера на једном тржишту мала.

Источноазијски регионализам је еволуирао од *старих* регионализама до *нових* регионализама. Први су се фокусирали на безбедност и/или економију ограничену географијом и националне државе као актере, док други укључују различите актере, без граница (Ravenhill 2001, 2009; Robertson 2008). Успркос свим изазовима источноазијског регионализма, политички оквири су успостављени, регионалне производне мреже се сматрају најинтегрисанијим у свету, а регионалне финансијске иницијативе су у узлету.

Неколико студија је утврдило да се добици од регионалне интеграције крећу у распону од традиционалних економских добитака до нетрадиционалних добитака. Традиционални добици укључују повећану трговину, инвестиције и повећане профите који потичу из конкуренције. Нетрадиционални добици су још привлачнији, јер се на њих гледа као на механизам за остварење домаћих реформи, сигнализација оријентације економској политици, успостављање мрежа и веза са другим земљама ради заједничког решавања регионалних питања, и за јачање преговарачке моћи у међународним преговорима (Van Niekerk, 2005).

Остварење циљева источноазијске регионалне интеграције је још увек далеко: било у економском, социокултуролошком или политичком смислу. Не (2004) и Inoguchi (2011) истичу низ кључних изазова источноазијском регионализму: вишеструки оквири, културолошка разноликост, сукоби унутар региона и привреде које су више глобално него регионално интегрисане, итд. Штавише, снажан економски фокус на економски регионализам резултирао је погрешним развојем источноазијског регионализма на рачун социокултуролошких и политичког регионалног развоја.

Оно што је сигурно је да ће економске везе унутар ИА и А-П региона свакако постати још тешње због заједничког утицаја трговине и инвестиција. Остали резултати су још увек неизвесни.

Методологија

У раду су коришћене методе поређења, анализе, синтезе, индукције и дедукције и метод статистичке анализе, табеларне и друге методе илустрације текста, историјски метод, метод генерализације и специјализације итд. Коришћене су следеће статистичке базе података: ASEAN Finance and Macro-economic Surveillance Unit Database, ASEAN Merchandise Trade Statistics Database, ASEAN Foreign Direct Investment Statistics Database, APEC in Charts, Policy Support Unit, 2019, APEC Secretariat. Outcomes and Outlook 2021-2022, Singapore; UN World Population Prospects 2022; WTO Trade Organization Data 2022, Bank's World Development Indicators 2019, Design of Trade Agreements (DESTA) (Dur et al., 2014), подаци о инвестиционим уговорима (EDIT) (Alschner et al., 2021), Asia-Pacific Trade and Investment Report 2015.

Резултати

Унутаррегионална трговина

Значајну димензију за разумевање ванредне економске трансформације азијских НиЗ представља огромно повећање унутаррегионалне трговине у региону ИА и

посебно, велико повећање унутаррегионалне трговине у А-П региону. У А-П региону појединачне привреде остварују око 50% своје спољне трговине са другим привредама региона. Постоји сличан висок интензитет трговине у оквиру и између свака од 3 субрегиона А-П региона: Североисточне Азије, Југоисточне Азије и Југозападнoг Пацифика.

У раном послератном периоду, Северна Америка је учествовала са 50% у светском БНП-у, а ИА са свега неколико процената. Почетком 60-тих година, северноамеричко учешће је износило око 40%, док се учешће ИА повећало на 9%, да би почетком 80-тих година, северноамеричко учешће пало на 27%, а учешће ИА се више него удвостручило на 19%. Ови трендови су настављени и ИА је доприносила светском БДП-у исто колико и Северна Америка, с тим да су ова два региона учествовала са преко 50% у светској производњи. Данас, 2023. г., Африка доприноси са 4%, Европа са 7,1%, Блиски Исток са 7,8%, Западна хемисфера (САД, Канада, Аустралија, Н. Зеланд) са 13,7% и Азија са 67,4%.

Унутаррегионална трговина ИА и унутаррегионална трговина у А-П региону су од почетка 70-тих година расле брже него светска трговина. У том смислу, треба нагласити надмоћ транспацифичке у односу на трансатлантску трговину.

Како наводи Watanabe (1997), учешће региона ИА у укупном светском извозу је расло конзистентно са 7,4% 1980. г. на 9,9% 1985. г, 12,3% 1990. г. и 17,0% 1994. г., док Накао наводи нешто другачије цифре: 7,6% 1980. г. и 18,2% 1994. г. Експанзија извоза је била праћена порастом увоза. Учесће региона ИА у укупном светском увозу је порасло са 7,6% 1980. г. на 9,9% 1985. г, 12,4% 1990. г. и 17,9% 1994. г. Док Накао наводи нешто другачије цифре: 8,2% 1980. г. и 27,7% 1994. г. Према подацима Економске и социјалне комисије УН за Азију и Пацифик (ЕСЦАП - 2021/22), регион ИА је учествовао са 21% у светском извозу и са 19% у светском увозу 2010. г., и са 24,6% и 23,8%, респективно 2021. г. На тај начин, док је нагло растући извоз ИА, подржан развојем њене производне базе, интензивирао међународну конкуренцију, њен растући увоз је створио тражњу која подржава светски привредни раст.

С друге стране, учешће региона ИА у укупној трговини А-П региона је остало релативно стабилно у периоду 2005-2010. г.: извоз је незнатно опао са 59% на 58%, док се увоз задржао на нивоу од 58%.

Подаци такође показују да постоји уочљиво повећање унутаррегионалне трговине (са 21,2% 1980. г. на 31% 1986. г. и 43% укупне азијске 1995. г.). Учесће унутаррегионалне трговине региона ИА је је достигло чак 58,5% 2020. г., да би због епидемије COVID-а пало на 40% 2021. г. Укупна унутаррегионална трговина ИА се повећала са 0,56 бил. УСД 1990. г. на 1,5 бил. УСД 2013. г. Овај унутар-азијски трговински коридор представља најбрже растућу трговинску област у свету.

А-П регион је најдинамичнији регион у светској привреди данас, јер доминира у експанзији светске међурегионалне трговине. У 80-тим годинама је обим транспацифичке трговине по први пут надмашио обим трансатлантске трговине што је означило почетак *Пацифичке ере*. Током периода 1965-1987. г., учешће А-П региона у светској трговини је порасло са 30% на близу 37%. Према подацима ЕСЦАП-а, А-П регион је 2012. г. учествовао са 37% у светском робном извозу и 36% у светском робном увозу, док је његово учешће у светској трговини услугама порасло са 21% 2002. г. на 28% 2012. г. Учесће А-П региона у светском робном извозу је опало са

41% на 36,8% 2021. г. у односу на 2020. г. и са 41,5% на 37,1% у робном увозу, респективно (ЕСЦАП 2021/22).

О експанзији унутаррегионалне трговине у А-П региону сведочи како њен апсолутни ниво (0,8 бил. УСД 1990. г., 1,6 бил. УСД 2000. г., 5,6 бил. УСД 2010. г. и 6,9 бил. УСД 2012. г.), тако и раст њеног учешћа у укупној трговини овог региона (34% 1986. г., 45% 1990. г., 56% 2011. г. и 58,5% 2020. г.). Према подацима ЕСЦАП-а очекује се раст унутаррегионалног извоза са 3,1 бил. УСД на 6,3 бил. УСД 2016. г. (ЕСЦАП 2021/22).

Постоји огroman потенцијал за раст унутаррегионалне трговине А-П региона заснован на разликама у релативној обдарености природним ресурсима, радом и капиталом које сугеришу велику комплементарност између Аустралазије и Северне Америке, с једне и ИА, нарочито Јапана и НиЗ ИА, с друге стране.

Регионална финансијска интеграција

Азијска финансијска криза 1997/98. г., је олакшала почетак источноазијске финансијске интеграције. Земље ИА су схватиле да зависе од глобалних токова капитала и финансијских шокова, и да им је хитно потребна регионална сарадња и интеграција за стварање стабилности у региону, што укључује успостављање регионалног финансијског тржишта. Покренуте су различите регионалне финансијске иницијативе укључујући Иницијативу Chiang Mai (ЦМИ) 2000. г., Иницијативу за тржиште азијских обвезница (АБМИ) 2003. г., Азијске фондове обвезница (АБФ) 2003. г. и Мултилатерализацију Chiang Mai Иницијативе (ЦМИМ) 2009. г. усмерене ка развоју источноазијског финансијског тржишта (Henning 2002, 2009), (Нун и Јанг 2008). Потом, 2011. г. основана је АСЕАН + 3 АПТ Канцеларија за макроекономска истраживања (АМРО) која допуњује горе поменуте иницијативе. АМРО доприноси регионалном управљању ризиком и брзој имплементацији ко-рективних мера у земљама АПТ.

ЦМИ је формирала низ билатералних споразума о размени валута, који су на крају еволуирали у ЦМИМ, мултилатерални валутни своп аранжман међу земљама чланицама АПТ-а са почетним фондом резерви од 120 бил. УСД 2010. г. (повећан на 240 бил. УСД 2012. г.). Кључна улога АМРО је да подржи ЦМИМ и потребу региона за самодовољношћу и финансирању краткорочне ликвидности. Штавише, министри финансија земаља АПТ основали су АБМИ да би развили ефикасно и ликвидно тржиште обвезница (у локалној валути) са циљем каналисања азијске штедње за азијске инвестиције. АБМИ је такође усмерен на смањење финансијске незрелости региона и која је сматрана узроком азијске финансијске кризе.

АБФ је, с друге стране, основан на састанку извршних директора централних банака ИА и А-П басена, чине га централне банке једнаест источноазијских земаља и њиме управља Банка за међународна поравнања (БИС). Иако је покренут 2003. г., АБФ је успешно имплементиран тек 2011. г.

Удружење земаља Југоисточне Азије – АСЕАН

АСЕАН, створен 1967. г. је до сада најуспешнија азијска шема интеграције и сарадње.

Табела 1. АСЕАН: Изабрани индикатори, 2020/21. г. (стр. 147)

Данас још увек постоје значајни економски диспаритети између оригиналних и нових чланица. У Брунеју и Сингапуру БДП п/с износи 35.100, односно 91.100 УСД, респективно, а у Мјанмару свега 1180 УСД (2023. г.).

ЦМИ је успоставила пул девизних резерви чланица АСЕАН+3. Иницијатива је од тада сазрела и достигла ниво аранжмана мултилатералних валутних свопова који укључује амерички долар. Иако је економска ефикасност ЦМИ и даље предмет дебате, већина аналитичара верује да је симболични ефекат Иницијативе од велике вредности у повећању поверења у ликвидност азијских банака. Године 2012. чланице су се сложиле да повећају резерве на 240 млрд. УСД, односно, преко 1.100 млрд. УСД 2023. г. Иако се само 20% тренутно расположивих средстава може користити без повезивања са зајмовима Међународног монетарног фонда (ММФ), забринутост због европске дужничке кризе је подстакла расправу међу АСЕАН+3 чланицама о повећању овог процента на 30% 2012. г. и 40% 2014. г.

У домену трговине је 1977. г. био потписан споразум о АСЕАН Аранжманима о преференцијалној трговини (ПТА). Године 1976, процена вредности унутар-АСЕАН увоза по преференцијалним условима је износила 47 млрд. УСД, што је било мање од 2% укупне унутар-АСЕАН трговине и нешто више од 12% укупног увоза.

Након 1980. г, лидери АСЕАН-а су усвојили озбиљнији приступ либерализацији трговине и уместо добровољног *производ-по-производ* приступа прихватили ефикаснији *свеобухватни* приступ. Иницијално, било је одобрено јединствено смањење царина од 20% за више од 6.000 производа са унутаррегионалном трговинском вредношћу мањом од 50.000 УСД. *Плафон* је након тога подигнут на 500.000 УСД, затим 1 мил. УСД и 10 мил. УСД 1982. г. Коначно, 1984. г. министри спољних послова АСЕАН-а су одобрили примену смањења царина од 20% до 25% за све производе са увозном вредношћу већом од 10 мил. УСД, што је уствари уклонило *плафон*. Од јуна 1986. г, ПТА је обухватио 12.647 производа. Иако су sukcesивна повећања *плафона* омогућила да ПТА обухвати више производа без гломазних преговора, велика *листа изузетака* (осим Сингапура) је наставила да ограничава експанзију унутар-АСЕАН трговине. На производе са листе изузетака је отпадало 25% свих производа на Филипинима, 39% у Малезији, 54% у Индонезији и 63% на Тајланду. Штавише, постојала је општа тенденција да се проценат изузетих производа повећава са нивоом вредности увоза. Стога је било предузето *реформисање* ПТА у погледу броја обухваћених производа (50% вредности или 90% свих производа) и висине смањења царина (са 25% на 50%). Листа изузетака је била ограничена на 10% свих производа.

Пре оснивања АСЕАН-а, учешће унутаррегионалне трговине у укупној трговини чланица је било на релативно ниском нивоу (15% 1950. г. и 21,7% 1960. г.). Током функционисања ове групације унутар-АСЕАН трговина је доживљавала значајне промене: изражена као учешће у укупној АСЕАН трговини у периоду од 1967. г. до почетка 70-тих година кретала се између 12% и 15%, да би 1990. г. достигла 18,5%.

Јануара 1992. г. је донета одлука о успостављању АФТА-е, чији је стратешки циљ повећање конкурентске предности зоне АСЕАН-а као јединствене производне јединице. АФТА подразумева уклањање царинских и нецаринских баријера унутар-АСЕАН трговини индустријским производима, али искључујући пољопривредне сировине и услуге. Главни механизам АФТА-е је примена *заједничке спољне преференцијалне царине* (ЦЕПТ), која је до 2008. г. требало да се креће у распону од 0 до

5%. У просеку је у ЦЕПТ шему било укључено 87% производа (74-98% за поједине земље). ЦЕПТ је 2010. г. замењен АСЕАН Споразумом о робној трговини (АТИГА).

На V Самиту АСЕАН-а 1995. г. усвојена је Агенда о тешњој економској интеграцији, која је убрзала рок за реализацију АФТА-е са првобитних 15 на 10 година и укључила пољопривредне сировине у ЦЕПТ шему. Либерализација трговине је обухватила око 20% царинског универзума (1980. г. било је обухваћено свега 2%). Као и 1992. г., ЦЕПТ је поделила производе у 2 категорије: *fast-track* производи (смањење царина до 2000. г.) и *normal-track* производи (смањење царина до 2003. г.). Након кризе 1997-1998. г. лидери АСЕАН-а су скратили рок за смањење царина на 2002. г. Производи који су привремено остали ван ЦЕПТ-АФТА Шеме су они који су се налазили на *листи високо осетљивих производа*, а трајно они на *листи општих изузетака*.

Од 1993. до 1997. г. учешће унутаррегионалне трговине у укупној је порасло са 21% на 25%, односно у апсолутном износу са 43,3 млрд. УСД на 84,4 млрд. УСД. Како истиче Pangestu, унутар-АСЕАН трговина је крајем 90-тих година и почетком XXI века и даље представљала мали део укупне трговине сваке од АСЕАН земаља, а велики део се приписује сингапурској слободној трговини.

Велика прекретница у развоју АСЕАН-а је наступила 1.1.2002. г., када је првих 6 чланица коначно извршило смањење царина на ниво од 0-5% за више од 99% производа који су предмет међусобне трговине, што је довело до повећања унутаррегионалне трговине.

Новије чланице АСЕАН-а (Камбоџа, Лаос, Мјанмар и Вијетнам) нису далеко заостале у примени ЦЕПТ обавеза, јер је готово 80% њихових производа пребачено на позитивну листу. Од ових производа, на око 66% се већ примењују царине у распону од 0 до 5%. Вијетнам је до 2006. г. спустио царине за производе на позитивној листи на не више од 5%, Лаос и Мјанмар су то учинили 2008. г., а Камбоџа 2010. г.

Крајем 2003. г. царина за целу групацију је спуштена на 0% за 40,9% царинских позиција. Међутим, будући да ови производи имају високо учешће у унутар-АСЕАН трговини (78,7%), то значи да је близу 80% укупног унутар-АСЕАН увоза 2003. г. имало комплетно елиминисане царине. Просечна царинска стопа у унутар-АСЕАН трговини се од 1993. г. када је износила 12,76% смањила 1999. г. на 4,48%, да би 2008. г. достигла ниво од 2,3%, односно 0,20% 2017. г.

Према подацима ЕСЦАП-а, унутар-АСЕАН трговина је 2012. г. достигла ниво од 1.595 млрд. УСД, што представља повећање у односу на претходне године: 202 млрд. УСД 1990. г., 414 млрд. УСД 2000. г., 500 млрд. УСД 2010. г. и 630 млрд. УСД 2019. г.

Године 2010., унутар-АПТ трговина је чинила 51,5% укупне трговине АСЕАН-а, при чему су унутар-АСЕАН, Кина, Јапан и Р. Кореја доприносили са 24,5%, 11,6%, 10,5% и 4,9% укупној АСЕАН трговини. Укупна АСЕАН трговина са Плус Три земаља је износила 1,098 бил. УСД 2022. г., што представља повећање од 25,1% у односу на 2021. г. Такође остварено је 32,65 млрд. УСД СДИ из Плус Три земаља у АСЕАН земље (што представља 25,4% укупног прилива СДИ у АСЕАН).

Чланице АСЕАН-а су такође решиле да делују на елиминацији различитих нецаринских баријера. Како наводи Goelton-ова, оне још увек постоје, успркос увођењу других мера либерализације трговине.

Азијско-пацифичка економска сарадња – АПЕЦ

АПЕЦ је форум формиран 1989. г. Упркос финансијској кризи 1997/98. г., АПЕЦ је врло снажна интеграциона групација. АПЕЦ-ова структура је заснована како на *bottom-up*, тако и на *top-down* приступу. Између чланица АПЕЦ-а постоји виши интензитет трговине него унутар ЕУ. Састоји се од 21 земље чланице, са становништвом које броји више од 2,9 млрд. људи (38% светског) и укупним БДП-ом од око 49,9 бил. УСД 2020. г., што значи да на ову регионалну групацију отпада 62% светског БДП-а, као и 48% светске трговине (2020. г.). Између чланица постоје велике разлике (Табела 2).

Табела 2. Економски индикатори привреда чланица АПЕЦ-а, 2020. г. (стр. 150)

Када је АПЕЦ био успостављен 1989. г., просечна царинска стопа у региону је износила 16,9%, да би 2020. г. била смањена на 5,2%. Следствено томе, унутар-АПЕЦ робна трговина је порасла са 1,7 бил. 1989. г. на 9,9 бил. 2010. г., 11 бил. 2011.г. и 13,2 бил. 2018. г. чинећи 67% 2011. г., односно 74% 2018. г. укупне трговине АПЕЦ чланица. Истоветан тренд је забележен и у трговини услугама.

Иницијативе о транспацифичкој зони слободне трговине, Свеобухватни и прогресивни споразум за транспацифичко партнерство – ЦПТПП и Регионални свеобухватни споразум о економском партнерству – РЦЕП

ТПП је представљао гигантски споразум о трговини између 12 земаља А-П региона. Земље чланице су оствариле робну трговину у вредности од 1,5 бил. УСД 2012. г. и трговину услугама у вредности од 242 млрд. УСД 2011. г. ТПП је учествовао са готово 40% у светском БДП-у и 26% у светској трговини, што га је чинило готово истоветним по величини Трансатлантском трговинском и инвестиционом партнерству (Т-ТИП), другом огромном трговинском споразуму који се појавио 2013. г.

ЦПТПП је ступио на снагу у марту 2018. г. Групација има за циљ повећање укупног БДП-а чланица за 0,4% до 2030. г., а ТПП-12 (ако Кина постане члан) за 0,7%. Процењена повећања извоза за земље чланице износе 2,8%.

Petri и Plummer (2023) су за ТПП-12, на бази пројектованих промена у царинама, укидању нецаринских баријера и баријера на СДИ, проценили значајне користи за све чланице, а нарочито Вијетнам и Малезију. САД би свакако имале највеће користи од ТПП-12 – њихов БДП би у апсолутном износу порастао за 131 млрд. УСД или 0,5% БДП-а.

РЦЕП је првобитно називан *АСЕАН + 1 ФТА*. Инспирисан је великом унутаррегионалном трговином у унутар-АСЕАН+1 формацији, која износи 20% до 23% у случају АСЕАН + 1 ФТА са Индијом, Р. Корејом, Кином и 24% до 25% у случају АСЕАН + 1 ФТА са Новим Зеландом, Аустралијом, Јапаном. РЦЕП обухвата око 50% светског становништва, 35% светског БДП-а (са укупним БДП-ом чланица од 21,3 бил. УСД 2013. г.) и 40% светске трговине. Унутар-РЦЕП трговина је износила између 40% и 60% укупне трговине чланица у зависности од врсте обухваћених производа/услуга и периода.

Предвиђена је мања либерализација царина у РЦЕП у поређењу са ЦПТПП/ТПП, без обзира што је иницијална царинска заштита виша у многим земљама чланицама (Индија, Кина, Аустралија и Р. Кореја).

РЦЕП је највећа зона слободне трговине на свету по БДП-у који учествује са 28,7% у светском БДП-у 2019. г. (у ЦПТПП-у учешће износи 15,03%, у УСМЦА-у 25,82%); друго, РЦЕП је друга највећа групација на свету изражено у укупној робној трговини – 27,8% (само иза ЕУ); треће, РЦЕП је највећа на свету по броју становника земаља чланица (29,65% од укупног светског).

Табела 3. Економске и трговинске карактеристике чланица РЦЕП, 2019. г. (стр. 152)

Анализиран је утицај мега зоне слободне трговине на добитке чланица РЦЕП-а у смислу БДП-а и извоза. Утврђено је да економска величина, међуповезаност специфична за чланице и шеме кумулације правила о пореклу (ПоО) специфичних за одређене одредбе одређују величину добитака. ЦПТПП је кориснији за АСЕАН, Аустралију и Нови Зеланд; док је РЦЕП пожељнији за Кину, Јапан и Р. Кореју.

Све у свему, утврђено је да су РЦЕП и ЦПТПП пожељни мега споразуми. Конкретно, РЦЕП значајно надомешћује негативан ефекат губитака насталих услед трговинског рата између САД и Кине на Јапан, Кину и Р. Кореју. БДП и извоз Кине, Јапана и Р. Кореје у целини ће се опоравити од губитка са $-1,43\%$ и $-6,97\%$ на $-0,71\%$ и $0,19\%$, респективно. Ефекти РЦЕП-а на губитке АСЕАН-а од трговинског рата и одвраћања трговине ($1,80\%$ у домену БДП-а и $7,03\%$ у домену извоза) највише утичу на Малезију ($5,93\%$ и $12,22\%$), Тајланд ($0,99\%$ и $4,28\%$), Сингапур ($2,47\%$ и $5,53\%$) и Вијетнам ($5,43\%$ и $14,85\%$), респективно.

Из резултата симулације уочава се да би РЦЕП довео до раста БДП-а земаља чланица, укључујући земље које су чланице и РЦЕП-а и ЦПТПП-а, и земље које су чланице само РЦЕП-а. Док су стопе раста БДП-а $9,69\%$ у Р. Кореји и $7,38\%$ у Јапану, повећање кинеског БДП-а је само $2,12\%$. Негативно би био погођен БДП привреда које нису чланице РЦЕП-а. Ово укључује САД, чији би БДП опао за $1,75\%$, а следе земље које су само чланице ЦПТПП-а, а њихов БДП би опао за $1,52\%$. БДП ЕУ и других региона или земаља је такође негативно погођен. Може се видети да РЦЕП може да унапреди БДП својих чланица у различитом степену смањењем царина и техничких баријера, али доноси различите степене негативног утицаја на нечланице (Park, 2022).

ЦПТПП би могао подстаћи раст БДП-а међу земљама чланицама, посебно у Јапану, где би БДП растао за $2,51\%$, док би већина нечланица ЦПТПП-а трпела губитке, укључујући Кину, САД, Р. Кореју, као и земље које су чланице само РЦЕП-а. У поређивањем резултата симулације утврђује се да ЦПТПП надокнађује део користи које доноси РЦЕП, али и да постоји конкуренција између ЦПТПП и РЦЕП.

Park истиче да резултати симулације показују да би приступање Кине ЦПТПП-у могло повећати раст кинеског БДП-а за $2,91\%$. И чланице ЦПТПП-а и РЦЕП-а би такође имале користи од приступања Кине. Резултати симулације показују да би приступање САД ЦПТПП-у, али не и Кине, донело користи за обе земље, са укупним растом БДП-а за чланице ЦПТПП-а и растом БДП-а од $2,25\%$ за САД. За земље које нису чланице ЦПТПП-а, приступање САД ЦПТПП-у би имало негативан утицај. Резултати симулације показују да би приступање Кине ЦПТПП-у, али не и САД, довело до раста БДП-а Кине, док би се БДП САД смањило. Када би се Кина и САД придружиле ЦПТПП-у, то би у обема земљама позитивно утицало на раст БДП-а. Ово показује присуство ефекта стварања трговине и ефекта одвраћања трговине.

Резултати симулације показују да би након приступања Кине ЦПТПП-у, извоз и увоз чланица РЦЕП-а и ЦПТПП-а значајно порасли. Дакле, након приступања Кине, комплементарност између ЦПТПП-а и РЦЕП-а би била ојачана, а њихова конкурентност ослабљена. Ако би Кина била чланица РЦЕП-а и ЦПТПП-а, она може деловати као мост за промовисање трговине међу чланицама обе зоне слободне трговине. Када би се САД придружиле ЦПТПП-у, али не и Кина, то би промовисало извоз и увоз САД и чланица ЦПТПП-а, и инхибирало извоз и увоз чланица РЦЕП-а. Када би се Кина и САД истовремено придружиле ЦПТПП-у дошло би до експанзије извоза и увоза за Кину, САД, и чланице РЦЕП-а и ЦПТПП-а. Улазак само једне земље у ЦПТПП промовише извоз и увоз те земље, али смањује извоз друге (Park, 2022).

Дискусија

Привреде региона ИА су током последњих деценија доживеле снажан раст који је утицао на целу светску привреду и трговину. Огромна привредна трансформација у ИА је произвела и велико кретање ка Пацифику и одмицање од Атлантика као фокуса светске трговине. Већ почетком 90-тих година, регион ИА и А-П регион су учествовали са 37% у укупној светској трговини. Такође, један од резултата је било историјско премештање центра гравитације светске производње, из Европе и Северне Америке преко Пацифика до ИА. То сугерише почетак нове епохе у смислу поделе између *развијених* и *у развоју*.

Постоји неколико разлога за брзу експанзију унутаррегионалне трговине. Прво, много бржа стопа раста БДП-а у азијским НиЗ него у осталом делу света, отварање Кине и реструктурирање јапанске привреде; друго, конвергенција ка извозно оријентисаној стратегији која је довела до веће диверсификације производње и стога, повећања међусобне трговине; треће, промена у девизним курсевима и политици конкурентности: НиЗ ИА су одговориле на валутне флукуације реалоцирањем радно интензивних сектора у мање развијене суседне земље; четврто, географска близина је одржала транспортне трошкове ниским, а личне контакте лаким; пето, повећање тражње широм региона; и шесто, пролиферација међународних и регионалних трговинских споразума.

Због свог огромног потенцијала, А-П регион ће у будућности бити од растућег значаја, будући да ће у њему остатак света наћи већину простора за раст извоза, док ће земље ИА остати најатрактивнији регион за стране инвестиције. Оптимистички поглед на А-П регион као целину може се базирати на 4 главна развојна процеса до којих је дошло у протеклих неколико година: 1) повећана комплементарност индустријске производње и економска диверсификација међу земљама региона; 2) повећана унутаррегионална трговина; 3) повећане унутаррегионалне инвестиције; 4) повећана могућност за већу регионалну економску сарадњу.

У погледу финансијске интеграције региона ИА, постоји низ питања која се морају решити. Прво, постоји потреба да се правилно дефинишу регионалне границе, институционална одговорност и институционализована регионална финансијска тржишта и њихова регулација. Источноазијска регионална финансијска тржишта су и даље више интегрисана у глобална финансијска тржишта него у регионално (Chao, 2012). Недостаје регионална финансијска регулаторна

структура која би олакшала даљу регионалну финансијску интеграцију и створила заштитни зид против глобалних или других финансијских криза у региону. Тешња финансијска и монетарна сарадња у Азији захтеваће услове типа Мастрихта за стварање стабилнијег макроекономског окружења у региону. Штавише, пошто би монетарну политику вероватно водила нај кредибилнија земља/земље, мање кредибилне земље би могле да *увезу 23 кредибилитета* (Plummer и Wignaraja, 2007).

Иако се формирају обриси источноазијске финансијске регионалне интеграције, успркос свом напретку, источноазијски регионализам још увек мора да пређе дуг пут.

Како истиче Kurlantzick, са проширењем чланства на Камбоџу, Лаос, Мјанмар и Вијетнам АСЕАН је прешао са двостепене на тростепену регионалну структуру обухватајући високо, средње и нискодоходовне земље. АСЕАН чланице су се дуго сматрале међусобно економски конкурентним, са сличном производном структуром, и привредама заснованим на пољопривреди и екстрактивним гранама, уз обиље јефтине радне снаге.

Много година је АСЕАН више деловао као политичка него као економска групација. Када су АСЕАН чланице отпочеле са стварањем зоне економске сарадње, оне су прихватиле приступ *производ-по-производ*, односно оно што је *The Economist* назвао *сарадња à la carte*. Такође, тенденција АСЕАН чланица да појединачно сарађују са трговинским партнерима изван групације је довела до утиска да АСЕАН није јединствено тржиште, већ за све циљеве и сврхе шест одвојених националних тржишта... (Weatherbee, 1995). Генерално, већина АСЕАН чланица, због натпросечног привредног раста, није осећала потребу за унапређењем међусобне сарадње. Мање развијене земље су гајиле резерве у погледу чвршће интеграције, јер су се плашиле да слободна трговина може значити колапс домаћих *инфанти* индустријских сектора, раст незапослености и погоршање платнобилансних позиција... (Gajinov, 2000).

АСЕАН је најавио формирање АСЕАН економске заједнице (АЕЦ) до 2015. г., укључујући стварање заједничког тржишта и производне основице. У почетку није било јасно који ће облик имати АЕЦ: да ли *зону слободне трговине плус аранжман* који укључује неке елементе заједничког тржишта (значи без заједничке спољне царине) или *заједничко тржиште минус аранжман* који има за циљ стварање потпуно интегрисаног тржишта, али са областима за које чланице задржавају право да одложе даљу интеграцију за касније.

Потом је усвојен Нацрт АЕЦ 2025 као смерница за економску интеграцију у оквиру АСЕАН-а од 2016. до 2025. г.

АСЕАН карактерише активна субрегионална и регионална сарадња. У оквиру АСЕАН + X или АСЕАН + 1 ФТА формуле потписани су трговински споразуми са Јапаном, Кином, Р. Корејом, и Аустралијом, Н. Зеландом и Индијом.

Када је представљен *неформални* АСЕАН+3 (односно АСЕАН + Кина, Јапан и Р. Кореја), он је *de facto* представљао поновно лансирање предлога Малезије о Источноазијском економском одбору (ЕАЕЦ) од стране АСЕАН-а. Групација је успостављена 1997. г. и институционализована 1999. г.

Године 2005. створен је Источноазијски самит (ЕАС), који је укључио све чланице АСЕАН+3, као и Индију, Аустралију и Нови Зеланд, односно створен је АСЕАН+6. Чланство ЕАС-а се 2011. г. повећало на 18 земаља укључивши САД и Русију. Успостављањем ЕАС-а, статус АСЕАН+3 је постао нејасан. Такође, појавило се неслагање међу чланицама у погледу тога да ли ЕАС или АСЕАН+3 треба да буду основа из које ће нићи будућа *Источноазијска заједница* (ЕАЦ). На предлог Кине донета је одлука да се формирање ЕАЦ оствари путем концентричних кругова, при чему је АСЕАН у центру, АСЕАН+3 представља први, а ЕАС следећи круг. Јапан је 2009. г. предложио концепт економске заједнице која укључује чланство ЕАС и која се фокусира на политичке везе, при чему заједничка валута представља *врло далек циљ у будућности*. Каснији састанци АСЕАН+3 и ЕАС нису прецизније појаснили улогу или облик који би требало да има ЕАЦ.

Постоје предлози за *АСЕАН+8* који би уврстио САД и Русију у жељи да се укључе растући интереси за регион ових земаља. Иако АСЕАН+8 представља задирање у функције АПЕЦ-а, он искључује Канаду и земље ЛА, и нарушава реализацију Азијскопацифичке зоне слободне трговине (ФТААП). Кина очигледно фаворизује АСЕАН+3 ради одржавања свог утицаја. С друге стране, Јапан даје приоритет АСЕАН+6 у односу на АСЕАН+3.

Свеукупно, билатерални и плурилатерални уговори АСЕАН-а показују да лидери групације сматрају да се будући добици у либерализацији трговине могу пре стећи путем унутаразијске сарадње него преговорима са *парализованим* Западом о чему сведочи чињеница да се и западне земље, као што су САД и Канада, боре да се прикључе трговинској интеграцији предвођеној Азијом.

Спремност АСЕАН-а да потпише споразуме о слободној трговини који пре мошћавају А-П регион је помогла да се Азија смести на чело светске трговинске либерализације, као и да се подстакне либерализација трговине у азијским земљама које нису чланице АСЕАН-а.

АПЕЦ је требало да представља форум за дијалог, заснован пре на неформалним него обавезујућим споразумима, без формирања трговинског блока. Стога је до 1994. г. АПЕЦ карактерисала прилично лабава организација (што је био услов да чланице АСЕАН-а узму учешћа у АПЕЦ-у). Учешће је требало да буде слободно, на основу *outward-looking* сарадње, уз промовисање регионалне трговинске либерализације, поштовање принципа Општег Споразума о царини и трговини (ГАТТ) без наносења штете другим привредама, односно уз поштовање принципа *отвореног регионализма*.

Yamazawa (1996) је писао о АПЕЦ-у као *отвореној економској асоцијацији: отвореној* у смислу функционисања на начин да јача мултилатералну улогу и институције, и да смањује баријере трговини како у оквиру региона, тако и са остатком света; *економској* у смислу експлицитног избегавања питања сигурности; и *асоцијацији* у смислу неприклањања стварању међународног ауторитета или обавезујућих споразума или преговора о питањима која нису подесна за вољни споразум свих страна.

На Министарском састанку у Сијетлу 1993. г. препоручено је АПЕЦ буде преименован у Азијско-пацифичку економску *заједницу*.

АПЕЦ је 1994. г. на Самиту у Богору уобличио визију *отвореног трговинског система* у врло амбициозан циљ *слободне трговине и инвестиција* у региону до 2010. г. за развијене чланице, односно 2020. г. за чланице које су у процесу развоја. *Циљеви из Богора* су се заснивали пре на индивидуалним или националним плановима акције него на ригидном циљу који би се применио на све чланице (*принцип усаглашеног унилатерализма*), као и на концесијама у виду смањења трговинских баријера према свим земљама, а не само чланицама АПЕЦ-а (*принцип отвореног регионализма*) (Гајинов, 2023).

Карактеристика либерализације трговине у А-П региону је да је она претежно била унилатерална, предузета зато што је свака земља проценила да је то у најбољем интересу њеног сопственог развоја. Међутим, будући да је заштита пољопривреде висока по светским стандардима у Јапану, Р. Кореји и на Тајвану, а заштита индустрије још увек значајна у Кини и ЈИА, за Јапан, Р. Кореју и Тајван је био велики корак да најаве циљ слободне трговине у пољопривреди, као и за САД да се обавезу на кретање ка слободној трговини са Кином.

На Самиту АПЕЦ-а у Осаки 1995. г, формулисан је циљ комплетно слободне трговине, укључујући и неформалне споразуме и примену *принципа најповлашћеније нације* (МФН), уместо дискриминације у оквиру члана 24. ГАТТ-а. У сваком случају, формално и обавезујуће остварење слободне трговине, укључујући план и распоред смањења заштите у оквиру члана 24. ГАТТ-а, једноставно није спроводљиво ни на једној страни Пацифика.

Напредак АПЕЦ-а је био прилично ограничен финансијском кризом у Азији 1997/98. г. и неспремношћу Јапана да отвори своје тржиште, док на дуги рок он зависи од односа две водеће силе - Јапана и САД, као и асиметричног карактера привреда његових чланица.

Могућност да АПЕЦ остане релевантан фактор у А-П региону је неизвесна. Прво, на делу је размножавање конкурентних економских и политичких организација, и бројних билатералних споразума о слободној трговини. Друго, различитост чланица АПЕЦ-а компликује процес преговора. Различити интереси и приоритети, нарочито између главних пацифичких привреда, Кине, Јапана и САД, су довели до одсуства консензуса у погледу заједничких циљева. Треће, спора примена циљева из Богора. Четврто, одсуство тела које има капацитет да предводи групацију. Коначно, светска економска рецесија је смањила интерес за слободном трговином, присиљавајући АПЕЦ да више времена проводи у борби против протекционизма него у промовисању либерализације. На тај начин, чињеница је да је данас АПЕЦ у опасности од гашења.

Раст привреда региона ИА и транспацифичке економске међузависности, премештање светске економске моћи из Европе и Атлантика ка ИА и Пацифику су охрабрили стварање новог фокуса у економским односима А-П привреда.

Drysdale и Patrick (2011) истичу да је идеја о заједници земаља А-П региона, повезаних у одређеном облику регионалним споразумом, почела да се јавља средином 60-тих година. Soesastro наводи да је јапански предлог о *Пацифичкој зони слободне трговине* (ПАФТА) из 1965. г., првенствено био реакција на формирање Европске економске заједнице (ЕЕЗ). ПАФТА је довела до сазивања Пацифичког форума за трговину и развој (ПТДФ) 1968. г. и Савета за пацифичку економску сарадњу

(ПЕЦЦ) 1980. г. Најзначајнији фактор који је деловао против првобитног предлога о ПАФТА-и су били глобални интереси САД. Поред тога, није било вероватно да би АСЕАН земље прихватиле чланство у овој зони.

Како истиче Garnaut (1996), САД су крајем 80-тих година промениле трговинску дипломатију засновану на условном МФН приступу изневши предлог о некој врсти *зоне слободне трговине* између САД и западнопацифичких земаља. Америчке сугестије нису имале за циљ формирање пацифичке зоне слободне трговине већ пре успостављање билатералних пословних аранжмана између САД и неких западнопацифичких земаља на различитој основи од, и одвојено од, америчких билатералних односа са Јапаном. Опасност је лежала у томе што су обе државе закључивале билатералне уговоре који су наносили штету трећим земљама.

Ослањање на *специфични реципроцитет* као водећи принцип је постајало све јаче у САД током овог периода. Специфични реципроцитет (који се односи на брижљиво уравнотежење користи у обрачунима земља по земља и сектор по сектор) стоји насупрот несигурним користима од *дифузног реципроцитета*.

У новијој историји је признавање непрактичности АПЕЦ зоне слободне трговине довело до заговарања парцијалне ПАФТА-е, односно зоне слободне трговине између 21-Х привреда где Х представља број привреда које тренутно нису у стању да се обавезу на слободну трговину са осталим чланицама АПЕЦ-а. Међутим, ефекти парцијалне зоне слободне трговине у којој би Х био врло велики број или која искључује Јапан или Кину, или Индонезију или АСЕАН у целини, или Северну Америку би били лоши за А-П економску заједницу.

Крајем прве деценије XXI века су се у А-П региону профилисала 2 пута ка регионалној интеграцији: један, *азијски* и други, *транспацифички*. Два пута су имала сличности и разлике, предности и мане.

Оба су се залагала за либерализацију трговине, и смањење царинских и нецаринских баријера трговини и инвестицијама; оба су укључивала елементе *отвореног регионализма*; и представљала степеницу ка већим и свеобухватнијим интеграционим целинама. Међутим, разликовала су се по 1) мотивима: азијски је инициран после финансијске кризе ради промоције унутаррегионалне сарадње и повећања способности региона да спремније реагује на различите економске шокове, док је ТПП инициран од стране 4 мале АПЕЦ привреде ради убрзања реализације АПЕЦ циљева о слободној трговини и инвестицијама; 2) методама: азијски се заснивао на постепеној либерализацији, док је пацифички тежио да *створи свеобухватни оквир XXI века* за економско партнерство. Азијски је спремнији да прихвати изузетке (пољопривреда или услуге) и да избегне наметање ограничења на домаћу привредну регулативу, док транспацифички жели да створи заједничка правила која би ограничила све баријере светској трговини. Азијски је фокусиран на смањење препрека трговини робом, углавном индустријских сектора, док је транспацифички свеобухватнији, јер укључује правила за трговину робом и услугама, инвестиције, права интелектуалне својине и многе друге области економских активности; и 3) чланству: азијски је искључивао земље Америчког континента, док Кина и још неке азијске земље нису учествовале у преговорима о ТПП-у.

Једну од новијих иницијатива за либерализацију трговине у А-П региону је представљао ТПП, које представља проширење *Споразума П-4* (познатог и као

Транспацифичко стратешко економско партнерство) из 2005. г. Како наводе Aggarwal и Volberding, ТПП је представљао најдинамичнију алтернативу АПЕЦ-у. С једне стране, ТПП је могао да створи блок слободне трговине који надмашује АПЕЦ по моћи, контроли и утицају. С друге стране, ТПП је могао да буде пример за остварење АПЕЦ-ових циљева и превазилажење застоја у процесу азијске интеграције.

ТПП није успео, прво, зато што је постојало снажно неслагање о томе како укључити постојеће споразуме о слободној трговини у ТПП. Друго, постојала је несигурност у погледу тога како ће ТПП земље да воде преговоре о тржишном приступу: билатерално или плурилатерално. Треће, као и АСЕАН, ТПП је ризиковао изостављајући друге велике А-П привреде. Осим САД и Јапана, остали учесници су биле релативно мале и отворене привреде, са билатералним споразумима о слободној трговини између себе. Bhagwati истиче да су многе од одредби ТПП-а биле створене да искључе Кину. Међутим, ни сама Кина није била много заинтересована за прикључење, јер је ТПП доживљавала као лоше прикривен амерички покушај да поново стекне свој утицај у региону, преферирајући алтернативне групације као што су ЕАЦ и АСЕАН+3.

ЦПТПП је, поред РЦЕП, најважнији споразум о регионалној интеграцији у А-П региону. Претходник ЦПТПП-а је био ТПП, који је *угашен* 2017. г. Стога он, по дефиницији, укључује већи број одредби ТПП-а, док је мањи број суспендован. Споразум је, следствено, познат и као ТПП-11.

Преговори о стварању РЦЕП-а су формално отпочели 2012. г. Заједничким напорима АСЕАН-а, Кине, Јапана, Р. Кореје и других, РЦЕП је званично потписан у новембру 2020. г. Споразум има за циљ јачање економске зависности међу чланицама РЦЕП-а, помоћ у успостављању јединственог слободног тржишта, интензивирање трговине и инвестиција, укључујући учешће у регионалним и глобалним ланцима снабдевања, и алокацији ресурса у А-П региону.

Од РЦЕП-а се очекује: 1) јачање АСЕАН-а и региона ИА као производне базе, повећање нивоа либерализације царина, чињење правила о пореклу либералнијим и повећање либерализације трговине услугама; 2) смањење последица феномена *чинције шпагета* који се односи на проблем преклапања правила вишеструких споразума о слободној трговини којима поједине земље припадају и 3) јачање *централног положаја АСЕАН-а*.

Закључак

Географске границе региона се померају током времена у складу са променљивом динамиком регионализованих економских, социокултуролошких и политичких веза. У случају ИА, регион је у великој мери дефинисан у смислу продубљивања регионалне економске међузависности и кохерентности. На основу тога, земље географски блиске (као Индија, Аустралија, итд.) које су постале саставни део А-П регионалне привреде, имају јак интерес за регионалним чланством.

У овом чланку су анализирани актуелни развој трговинских и финансијских споразума у региону, као и економска одрживост ових споразума и процењени њихови развојни изгледи.

С обзиром на бројне, и често, преклапајуће споразуме о слободној трговини у региону, поставља се питање да ли они представљају додатну вредност или препреку расту унутаррегионалне трговине и других облика сарадње.

Иако принцип *променљиве географије* објашњава како регионални институционални аранжмани који се преклапају (нпр. АПТ и ЕАС) могу коегзистирати, овај однос ће се пореметити ако имају конкурентне циљеве. Исто тако, понекад постоји танка линија између међусобног подстицања, уместо дуплирања институционалних напора. На пример, АПТ, ЕАС и АПЕЦ желе да успоставе чвршће регионалне споразуме о слободној трговини и енергетској безбедности. Земље региона ИА се налазе у језгру све три регионалне групације и поставља се питање да ли је експлицитнији споразум о подели рада међу њима пожељнији од преузимања веома сличних задатака на регионалном нивоу. Ово се посебно односи на регионалне оквире АПТ и ЕАС. Тамо где се регионални институционални аранжмани блиско преклапају, постаје важније питање међуинституционалне координације. Постоји другачија врста међуинституционалних односа између АПЕЦ-а, ПЕЦЦ-а и Економског већа Пацифичког басена (ПБЕЦ), где ПЕЦЦ посебно организује велики регион ИА, кључне пратеће функције за различите области функционисања АПЕЦ-а. АПЕЦ је увек карактерисало размишљање о будућности узајамно корисне азијско-пацифичке регионалне сарадње. Стога не изненађује да управо АПЕЦ инсистира на визији о ФТААП.

Друго важно питање је питање одговарајуће величине и састава регионалних аранжмана. Одабир РЦЕП-а у односу на друге споразуме садржи политичке и економске користи осим инклузивности, јер АСЕАН остаје централна институција у региону.

Број и квалитет трговинских споразума које ће свака земља склопити, сугерисаће будућност регионализма у Азији и његов даљи утицај на светску трговину.

Уопштено говорећи, чланак сугерише да је економски потенцијал за монетарну интеграцију у Азији снажан, иако политичка подлога за такав споразум још није успостављена. С друге стране, *права* интеграција се одвија на билатералном, плурилатералном и регионалном нивоу.

На крају, треба напоменути да процес стварања споразума о слободној трговини на различитим нивоима има важан политички ефекат на учвршћивање регионалног *идентитета*. Заиста, било би немогуће разумети развој интеграције Источне Азије само из економске перспективе, јер иза ње постоје јаки политички и стратешки мотиви. С обзиром да многи аутори главни проблем монетарне уније у ИА виде као политички, ефекат *ендогености* би могао да има свој пандан у политичком домену. У том смислу, споразуми о слободној трговини служе као политичка, али и економска допуна монетарној унији.

У овом чланку испитано је више регионалних групација. Неке од њих су *супраструктурне* институције: АПТ, ЕАС, Азијско-европски самит (АСЕМ), АПЕЦ, ЦПТПП, РЦЕП, док су друге институције за *подршку*: ПБЕЦ и ПЕЦЦ.

Улога коју АСЕАН игра у АПТ и ЕАС је од критичног значаја, будући да он обавља функцију *посредника* у односима између земаља СИА. Ово је посебно случај са АПТ-ом. Иако су Кина, Јапан и Р. Кореја недавно покренули трилатерални самит,

много аспекти њихових односа на билатералном и субрегионалном нивоу остају проблематични. АСЕАН је постао тачка упоришта регионалне сарадње.

АСЕАН такође има корисне демонстрационе ефекте за АПТ и ЕАС. АПТ је у суштини *spin-off* регионалне дипломатије АСЕАН-а. Слично томе, ЕАС је произашао из АПТ дипломатије.

С обзиром на то да су земље ИА везивно ткиво многих важних регионалних институционалних аранжмана у Азији и А-П басену, остаје нерешено питање који аранжман ће имати најважније стратешке ефекте у наредним годинама. Примењујући исте принципе као у анализи ЕУ на ИА, вероватно ће то бити организација која ће развити најкорисније механизме за регионалну интеграцију. АПЕЦ је развио низ инструмената, али су се многи од његових најважнијих, попут Појединачних акционих планова (ИАП), показали неефикасним. Тренутно је АПТ развио јасну предност у односу на ЕАС у овом погледу, али се то још увек може променити.

АПТ је *најиздржљивија групација* којом се може постићи дубља регионална економска интеграција која укључује земље ИА по основу два фундаментално важна принципа. Први је да АПТ има највиши ниво регионалне економске кохерентности, а самим тим и најчвршћу основу постојећих веза. Поред тога, нема толико различит спектар економске политике као ЕАС групација. Други принцип се односи на величину чланства. Регионалне групације са мање бројним чланством имају тенденцију да имају мањи распон националних интереса које треба прилагодити и стога могу да функционишу и када се захтева дубље задирање у сувереност економске политике. Групацијама са бројнијим чланством је то теже, као што се показало у случају АПЕЦ-а, и многих других. Стога, ЕАФТА заснована на АПТ-у има предности у односу на Свеобухватно економско партнерство за Источну Азију (ЦЕПЕА) засновано на ЕАС-у.

Постоји ризик да ће се АПЕЦ све више такмичити са ЕАС-ом или његовим преформулисаним ЕАЦ еквивалентом у погледу безбедоносних питања. Стога би за АПЕЦ могло бити боље да остане фокусиран на регионална економска питања, посебно између привреда А-П басена. Ово води ка другој кључној функцији АПЕЦ-а и АСЕМ-а: развијању њиховог потенцијала за мултилатералну корисност.

Оваква конфигурација регионалне институционалне структуре у *ширем* региону ИА, односно и А-П региону заснива се на принципу *функционалне специјализације*. Тренутно постоји много дуплирања и преклапања циљева и активности, и онога што се може назвати *дифузним регионализмом* у ИА и А-П региону, у облику присуства многих конкурентских идеја о томе: (1) коју врсту *језгра* регионалне заједнице треба формирати, (2) у ком правцу (или правцима) се развијати и (3) које активности таргетирати као приоритетне у деловању регионалне групације. Дифузни регионализам је у великој мери последица тога што бројне земље желе да заступају само сопствене циљеве.

Од кључне важности је однос Кине и Јапана. Ставови Јапана и Кине о чланству у ЕАС указују на њихово ривалство у вези са различитим питањима. Јапан фаворизује регионалне иницијативе засноване на ЕАС (нпр. ЦЕПЕА, ЕАЦ), док је Кина преферирала изградњу регионалне заједнице засноване на АПТ (нпр. ЕАФТА). Међутим, ово ривалство је контрапродуктивно по интересе ИА. Кина и

Јапан ће наставити да доминирају регионом у догледној будућности, јер заједно чине око 80% БДП-а ИА.

Утицај САД ће и даље бити велики, обликујући многе билатералне и мултилатералне контексте у којима се одвијају процеси изградње регионалних институција у ИА. Растући енергетски односи Русије са Кином, Јапаном, Р. Корејом и другим државама ИА такође би се могли показати као значајан фактор. Укратко, геополитика великих сила тренутно *гура* и *вуче* регионалну интеграцију Источне Азије у више праваца, од којих су многи у одређеној мери конкурентни.

© 2024 Serbian Geographical Society, Belgrade, Serbia.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Serbia.

Литература (погледати у енглеској верзији текста)